

**ЭМЭГТЭЙ БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧДЭД ХОЛБОГДОХ ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ХУУЛЬ
ТОГТООМЖИЙН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА БА МОНГОЛ УЛСЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛ,
ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН**

(Харьцуулсан судалгаа)

*Ц.Норовдондог (Ph.D), О.Нарантуяа, Д.Аюуш,
Д.Амаржаргал (Ph.D), Б.Батцэцэг, Р.Оргилмаа*

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

НЭГ. ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН БИЗНЕС ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ ДЭЛХИЙ НИЙТИЙН ЧИГ
ХАНДЛАГА

ХОЁР. ЭМЭГТЭЙ БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧИЙГ ДЭМЖИХТЭЙ ХОЛБООТОЙ ГАДААДЫН
ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

2.1.АМЕРИКИЙН НЭГДСЭН УЛС

2.2.БҮГД НАЙРАМДАХ СОЛОНГОС УЛС

2.3.ФИЛИППИН УЛС

ГУРАВ.МОНГОЛ УЛС ДАХЬ БИЗНЕС ЭРХЛЭЛТИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

3.1.Бизнесийн орчны өнөөгийн байдал

3.2.Бизнесийн орчны хууль, эрх зүйн орчин

ДӨРӨВ.МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЭМЭГТЭЙ БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧДИЙН ӨНӨӨГИЙН
БАЙДАЛ

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ТОВЧИЛСОН ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

ААН	Аж ахуйн нэгж
ААНБ	Аж ахуйн нэгж, байгууллага
АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
БНСУ	Бүгд Найрамдах Солонгос Улс
ЖДҮ	Жижиг дунд үйлдвэр
МХАҮТ	Монголын Худалдаа Аж үйлдвэрийн Танхим
НДШ	Нийгмийн даатгалын шимтгэл
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
ОУХБ	Олон улсын худалдааны байгууллага
ХАА	Хөдөө аж ахуй

УДИРТГАЛ

Судалгааны захиалгын дагуу “Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдэд холбогдох гадаадын зарим орны хууль тогтоомжийн харьцуулсан судалгаа ба Монгол Улсын нөхцөл байдал, эрх зүйн орчин” сэдэвт харьцуулсан судалгааны ажлыг Парламентын судалгааны хүрээлэнд гүйцэтгэлээ.

Судалгааны хамрах хүрээ

Сэдвийн хүрээнд захиалагчаас ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу эмэгтэй бизнес эрхлэгчдэд холбогдох эрх зүйн орчин ба нөхцөл байдлыг олон улсын туршлага болон Монгол Улсын нөхцөл байдалтай харьцуулан судалсан.

Судалгаанд эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн асуудлыг тусгайлсан хууль тогтоомжийн хүрээнд зохицуулдаг АНУ, БНСУ, Филиппин зэрэг орнуудыг сонгон авч хамруулснаас гадна Монгол Улсын бизнес эрхлэлтийн нөхцөл байдал, хууль эрх зүйн орчин болон эмэгтэй бизнес эрхлэгчидтэй холбоотой мэдээллийг тоймлон оруулсан болно.

Судалгааны мэдээллийг дараах 4 бүлэг асуудлын хүрээнд боловсруулав. Үүнд:

- Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжих дэлхий нийтийн чиг хандлага;
- Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжихтэй холбоотой гадаадын зарим орны туршлага, эрх зүйн орчин;
- Монгол Улс дахь бизнес эрхлэлтийн өнөөгийн байдал;
- Монгол Улс дахь эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн өнөөгийн байдал зэрэг асуудлуудыг хамруулсан.

Түлхүүр үг: *Эмэгтэй эзэнтэй бизнес, эмэгтэй бизнес эрхлэгч, жижиг дунд үйлдвэр, бизнесийн орчин*

Keywords: *women owned business, women in business, Female owned businesses, women small business*

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засгийн системд шилжсэнээс хойш хувийн хэвшил давамгайлан хөгжиж, улс орны нийгэм-эдийн засагт хувийн хэвшлийн оруулж буй хувь нэмэр жилээс жилд өсөн нэмэгдэж байна. 2020 оны байдлаар дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 75 хувь, улсын төсвийн орлогын 80 орчим хувь, нэг сая гаруй ажлын байрыг хувийн хэвшил бий болгосон дүнтэй байна.

Гэсэн хэдий ч бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээ бизнес эрхлэхэд таагүй, дундаж үнэлгээтэй байна. Тухайлбал, 2020 онд МҮХАҮТ-аас хийсэн¹¹⁰ “Монголын бизнесийн орчны судалгаа”-аар бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээг 5 баллын системээр үнэлэхэд **Монголын бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээ 2.90 буюу дундаж** гэж үнэлэгдсэн байна.

2021 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар Монгол Улсад нийт 228411 ААН, байгууллага бүртгэгдсэнээс үйл ажиллагаа явуулж байгаа ААН-ын тоо 96 336 буюу 42.1 хувь байна. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг 2016 оноос хойш бүртгэж эхэлсэн бөгөөд 2021 оны байдлаар 4530 иргэн, ААН “жижиг дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгч” ангилалд бүртгүүлсэн байна.

¹¹⁰ http://tram-mn.eu/media/tram/content/newsletters/mon/Business_Climate_Survey_Report_2020_MN-min.pdf

Дэлхийн эдийн засгийн форумаас гаргадаг¹¹¹ жендэрийн тэгш байдлын индексээр Монгол Улс харьцангуй сайн үзүүлэлттэй байгаа хэдий ч эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлт буюу ажиллах хүчин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцооны түвшин харьцангуй бага байгаа нь эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн оролцоо буурч, улс төрийн өндөр албан тушаал, уул уурхай зэрэг тэргүүлэх салбарт эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл хангалтгүй байгаа зэрэгтэй холбоотой байна. Монгол Улсын эмэгтэйчүүдийн ихэнх хэсэг нь албан бус секторт, эсхүл гэр бүлийн хүрээнд хөлсгүй хөдөлмөр эрхэлж байна.

Албан бус секторт ажиллаж байгаа эмэгтэйчүүдийн бүртгэл, эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн албан ёсны статистик мэдээлэл гаргадаггүй зэрэг нь эмэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний оролцоог дэмжих, өрхийн бичил бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд чиглэсэн зорилтот хөтөлбөр хэрэгжүүлэх боломжийг олгохгүй байгаа учраас эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих асуудал төрийн бодлого шийдвэрийн гадна үлдэх шалтгаан болж байна гэж хэлж болохоор байна.

Сүүлийн жилүүдэд **эмэгтэй эзэнтэй бизнес** (women-owned business), **эмэгтэй эзэнтэй аж ахуйн нэгж** (women-owned business enterprise), **эмэгтэй эзэнтэй жижиг бизнес** (women-owned small business) гэх мэт эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлттэй холбоотой нэр томъёо олон улсын бизнесийн практик, эрх зүйн орчны хүрээнд бий болсон бөгөөд ихэвчлэн тухайн орны засгийн газраас эмэгтэйчүүдийн бизнесийн салбар дахь оролцоо болон эмэгтэй эзэнтэй бизнесийг дэмжих тусгайлан хөтөлбөр хэрэгжүүлэх бодлогын зорилготой уялдан гарч ирж байна.

Эмэгтэйчүүдийн бизнес дэх оролцоог тодорхойлохын тулд эмэгтэйчүүдэд чиглэсэн эрх зүйн тусгайлан зохицуулалт бий эсэхийг харгалзан үзэхээс гадна бизнесийн өмчлөлийн бүтэц дэх эмэгтэйчүүдийн оролцооны хувь, бизнесийн салбарт удирдах болон хяналтын түвшинд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн тоо зэргийг тодорхойлох шаардлагатай болдог бөгөөд үүнийг зөвхөн хүйсийн ялгавартай статистик бүртгэлээр тодорхойлно. Жишээ нь, эмэгтэй эзэнтэй бизнесийг дэмжинэ гэдэг нь тухайлбал, нөхөр нь эхнэртээ, охиндоо бизнесийн хяналтаа шилжүүлэх, эмэгтэй ажилтнуудаа удирдах албан тушаалд томилох зэргийг ойлгоно.

Эмэгтэй эзэнтэй аж ахуйн нэгж (women-owned business enterprise, WBE) гэдэг нь жишээ нь АНУ-д, нэг ба түүнээс дээш эмэгтэй ААН-ын 51-ээс дээш хувийг өмчилдөг, өдөр тутмын үйл ажиллагааг удирддаг, хяналт тавьдаг байхыг хэлнэ. Тэгвэл **эмэгтэй эзэнтэй жижиг бизнес** (women-owned small business) гэдэг нь мөн ялгаагүй жижиг бизнесийн салбарт эмэгтэйчүүд дээрх хэмжээний оролцоотой байхыг хэлнэ гэж тодорхойлсон байна.

Түүнчлэн **Эмэгтэй бизнес эрхлэгч** хэмээх ерөнхий тодорхойлолтын хүрээнд авч үзвэл улс орнууд харилцан адилгүй тодорхойлсон байна. Тухайлбал¹¹²,

Итали Улсад Эмэгтэйчүүдийн өмчлөлийн бизнес гэж гагцхүү эмэгтэй хүн өмчилдөг, хувь нийлүүлэгчдийн 50-аас дээш хувь нь эмэгтэйчүүд, компанийн хувьцааны 50-аас дээш хувийг эмэгтэйчүүд эзэмшдэг бөгөөд удирдлагын 50-аас дээш хувийг эмэгтэйчүүд бүрдүүлдэг тохиолдлыг хэлнэ.

¹¹¹ https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

¹¹² 2022 оны Олон улсын эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах өдрийг “Тогтвортой маргаашийн төлөө өнөөгийн хүйсийн тэгш байдал” уриан дор тэмдэглэн өнгөрүүлсэн арга хэмжээн дээр тавигдсан илтгэлээс

<https://www.icao.int/Meetings/IWD2022/Pages/default.aspx?fbclid=IwAR06bWXpc15JiXpIPkyXe45UwsXp7Z6rEFbPAw12cVraqB8HMpfv7Mufjtj>

Энэтхэг Улсад Эмэгтэй бизнес эрхлэгчид аж ахуйг өмчилдөг бөгөөд хөрөнгийн 51-ээс дээш хувийг эзэмших замаар хяналт тавьдаг, аж ахуйн нэгжийн бий болгосон ажлын байрны наад зах нь 51 хувийг эмэгтэйчүүд эзэлдэг тохиолдлыг хэлнэ.

БНСУ-д Эмэгтэйчүүд эзэмшдэг бизнес гэж тухайн компанийн эцсийн шийдвэр гаргахад оролцдог, компанийн гүйцэтгэх албан тушаалтан эмэгтэйг хэлнэ.

Азийн хөгжлийн банкны тодорхойлолтоор, Эмэгтэйчүүд эзэмшдэг бизнес гэж (1) бизнесийн 50%-аас доошгүйг эмэгтэйчүүд өмчилдөг буюу эзэмшдэг, (2) дээд удирдлагын 60-аас доошгүй хувь нь эмэгтэйчүүд, (3) нийт бүртгэлтэй ажиллагчдын 50-аас доошгүй хувь эмэгтэйчүүд байх тохиолдлыг хэлнэ.

Европын сэргээн босголт, хөгжлийн банкны тодорхойлолтоор, Компанийн үйл ажиллагааны ерөнхий удирдлагыг эмэгтэй хүн хэрэгжүүлдэг, түүний зэрэгцээ бизнесийг хэсэгчлэн, эсхүл бүхлээр нь өмчилдөг буюу эзэмшдэг жижиг дунд үйлдвэрийг ойлгоно.

Олон улсын санхүүгийн корпорацын тодорхойлолтоор, Эмэгтэйчүүдийн өмчилдөг буюу эзэмшдэг бизнес гэж (1) 51 буюу түүнээс дээш хувийг өмчлөх, (2) 20 буюу түүнээс дээш хувийг эмэгтэй хүн буюу эмэгтэйчүүд өмчилдөг, (3) 1 буюу түүнээс дээш тооны эмэгтэйчүүд удирдлагаар (ерөнхийлөгч, дэд ерөнхийлөгч) түүнчлэн, (4) захирлуудын зөвлөлийн 30 буюу түүнээс дээш хувь нь эмэгтэйчүүд байх тохиолдлыг хэлнэ.

Монгол Улсын хувьд эмэгтэй бизнес эрхлэгчтэй холбоотой ангилал, тодорхойлолт байдаггүй ч Үндсэн хууль, Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, Тогтвортой хөгжлийн зорилтуудын зорилго болон Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдэд жендэрийн тэгш байдлыг хангаж, аливаа хэлбэрээр ялгаварлан гадуурхахгүй байх суурь зохицуулалтыг хийж, эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжихэд анхаарч байна.

Сүүлийн жилүүдэд дэлхий даяар эмэгтэйчүүдийн бизнес, эдийн засаг дахь оролцоог дэмжих, хөдөлмөрийн зах зээл дэх хүйсийн тэнцвэртэй байдлыг хангах чиглэлд ахиц дэвшил гарч байгаа бөгөөд дэлхийн хэмжээнд улс орнуудын мэдээллийг нэгтгэн судалгаа хийх, тодорхой үзүүлэлтүүдээр индекс тооцож улс орнуудын бодлогын үр нөлөөг үнэлэх, нийтлэг зөвлөмж, арга, аргачлал боловсруулах тал дээр ахиц дэвшил гарч байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна. Тухайлбал:

АНУ-ын Мастеркарт олон улсын байгууллага¹¹³ 2017 оноос эхлэн эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн талаарх мэдээлэл, тэдний бизнесийн үйл ажиллагаанд нөлөөлж буй нийгэм, эдийн засгийн хүчин зүйлсийн талаарх мэдээллийг нэгтгэн “Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индекс”-ийг жил бүр гаргаж байна. Тус байгууллагад 70 гаруй орон гишүүнчлэлтэй бөгөөд эмэгтэйчүүдийн хөгжил, тэдний мэдлэг болон санхүүгийн нөөц, бизнес эрхлэлтэд үзүүлж буй дэмжлэг, сайн засаглал гэх мэт 3 үндсэн бүлгийн 12 үндсэн, 27 дэд үзүүлэлтээр индекс тооцдог бөгөөд дээрх мэдээлэлд үндэслэн эмэгтэй, эрэгтэй бизнес эрхлэгчдийн жендэрийн ялгааг арилгах зорилготой юм. 2021 оны тайланд 65 орон багтсан бөгөөд эдгээр орны эмэгтэйчүүд нь дэлхийн нийт эмэгтэй ажиллах хүчний 82.4 хувийг бүрдүүлж байна. Энэхүү индексээр АНУ, Шинэ Зеланд, Канад улсууд тэргүүлж байгаа ба эмэгтэйчүүдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, тусламж үйлчилгээ авах, бизнес эхлүүлэх, эрхлэх, амжилттай хөгжүүлэх чадварыг эзэмших нөхцөлийг тасралтгүй бүрдүүлж байна.

Удаан үргэлжилсэн Ковид-19 цар тахлын хямрал, эдийн засгийн уналтаас үүдэн эмэгтэй удирдлагатай ААН-үүд илүү хүнд цохилтод өртөж, илүү их орлогоо алдах

¹¹³ <https://www.mastercard.us/en-us.html>

хандлагатай байгаа тул цаашид эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих, жендэрт суурилсан бодлогыг эрчимжүүлэх нь дэлхийн эдийн засгийн сэргэлтийг дэмжих, нийгмийн эрүүл мэнд, баялаг бүтээх, инновацыг хүртээмжтэй болгоход чиглэсэн бодлого хэрэгжүүлэхэд гол түлхэц болно гэж үзжээ.

Мөн түүнчлэн уг тайлангийн үр дүнгээр дэлхийн улс орнуудыг эмэгтэйчүүдийг, тэр дундаа эмэгтэйчүүдийн ажил хөдөлмөр, бизнес эрхлэлтийг дэмжихдээ дараах 5 гол чиглэлүүдэд анхаарал хандуулан тусгайлсан бодлого, арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийг зөвлөмж болгосон байна. Үүнд:

1. Нийгмийн хамгаалал-Албан болон албан бус салбар аль алинд нь ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн нийгмийн хамгаалалд зарцуулж буй хөрөнгийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, ялангуяа хүнд, хортой нөхцөлд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн асуудлыг онцгойлон анхаарах;
2. Боломж олгох-Ажлын байр, албан газруудад эмэгтэй, эрэгтэй хүйс ялгаваргүйгээр ажилд орох, тэгш цалин хөлс авах, нийгмийн хамгаалалд хамрагдах тэгш эрхийн баталгаа олгох, үүнтэй холбоотой нийгэм-эдийн засгийн барьер, үндэсний хэмжээний стереотип (stereotype) хандлагыг өөрчлөх;
3. Хүүхэд харах-Хүүхэд харах үйлчилгээг илүү хүртээмжтэй болгосноор эмэгтэйчүүд ажил хөдөлмөр эрхлэх, санхүүгийн дарамтанд орохгүй байх шинэчлэлийн бодлогыг санаачлан хэрэгжүүлэх;
4. Тэгш байдал-Эмэгтэйчүүдийг ажлын ачааллаар дарамтлах, илүү цагаар хөлсгүй хөдөлмөр эрхлүүлэхийг таслан зогсоож хөдөлмөрийн тэгш хуваарилалтын тогтолцоог бүрдүүлэх;
5. Сургалт-Эмэгтэйчүүдийн нийгэм-эдийн засаг дахь оролцоог илүү тод болгохын тулд эмэгтэй хүн ажил хөдөлмөр, бизнес эрхлэхэд дэмжлэг болгож төр, хувийн хэвшлийн зүгээс эмэгтэй хүнд баталгаа гаргах (grant), татаас олгох (subsidies) зэрэг арга механизмуудыг ашиглах. Пандемик цар тахлын нөлөөгөөр эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдээс 4 дахин их ажлын байраа алдсан үзүүлэлт байгаа тул эмэгтэйчүүдэд техникийн болон нэмэлт ур чадвар эзэмшүүлэх замаар дижитал платформд ажиллах, орчин үеийн техникийн боломжийг ашиглан амжилтанд хүрэх, карьер хийх шинэ боломжуудыг бий болгох.

Судалгаанд авагдсан орнуудын туршлага:

Судалгаанд авагдсан эмэгтэй бизнес эрхлэлтийг дэмжих тусгайлсан хуультай орнуудын туршлагыг тоймлон авч үзвэл:

АНУ	<i>Эмэгтэйчүүдийн бизнесийн өмчлөх эрхийн тухай хууль</i> (Women's business ownership act)
БНСУ	<i>Эмэгтэй эзэнтэй бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай акт</i> (Act on support for female-owned businesses)
Филиппин	<i>Жижиг болон өрхийн бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийг дэмжих тухай акт</i> (Republic Act 7882: Provision of Assistance to Women Engaging in Micro and Cottage Business Enterprises)

Эдгээр хуулиудын зорилго нь эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийг дэмжих, эмэгтэйчүүд бизнесийн үйл ажиллагаа эхлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх, бизнесийн салбарт жендэрийн тэгш байдлыг хангах, эмэгтэйчүүдийн бизнесийн болон санхүүгийн үйл ажиллагааг хөнгөвчилж, бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд бүх талаар дэмжлэг үзүүлэхэд оршиж байна

АНУ-ын хувьд тус улсад үйл ажиллагаа явуулж байгаа нийт аж ахуйн нэгжийн 31 хувийг эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес эзэлдэг бөгөөд тэдгээрийн эрхэлдэг жижиг,

дунд бизнесийн хэмжээ 2020 оны байдлаар нийт 12.3 сая ам, долларт хүрсэн ба жилд 1.8 их наяд ам.долларын хөрөнгө оруулалт хийж, 2021 оны байдлаар нийт 9 сая ажлын байр бий болгосон байна. Тус улсад 1988 онд бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн үйл ажиллагааг дэмжих зорилгоор Эмэгтэйчүүдийн бизнесийн өмчлөх эрхийн тухай хууль (Women's business ownership act)-ийг батлан хэрэгжүүлж байна. Энэ хуулиар эмэгтэйчүүдийн бизнесийг дэмжих бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, төр/хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаа, статистик бүртгэл, мэдээллийн тогтолцоог хуульчилж өгснөөрөө онцлог байна. Тухайлбал, АНУ-ын Хөдөлмөрийн яамны статистикийн товчоо нь эмэгтэйчүүдийн эрхэлж буй бизнесийн талаарх тооллогын тайланг тогтмол гаргах ёстой бөгөөд үүнд хувиараа бизнес эрхлэгчид, хамтран бизнес эрхлэгчид, корпорацуудын мэдээллийг оруулах үүрэгтэй гэж заасан. Мөн Худалдааны яамнаас аж ахуйн нэгжийн тооллого хийхдээ 51 ба түүнээс дээш хувийг нь эмэгтэйчүүдийн эзэмшиж байгаа корпорациудын тоог гаргах үүрэгтэй. Жижиг бизнесийн удирдлагын газар нь тоон мэдээллийг хамгийн бага зардлаар үнэн зөв цуглуулах, судалгаа дүн шинжилгээ хийх үүрэгтэй бөгөөд Худалдааны яам болон Хөдөлмөрийн яам уг зорилгыг хэрэгжүүлэх хүрээнд хамтран ажилладаг.

БНСУ-ын хувьд эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес нийт бизнесийн 39.5 хувийг эзэлдэг бөгөөд бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн 15.9% нь хувиараа бизнес эрхлэгч (solopreneur), 72.7% нь 1-5 ажилтантай, 9.1% нь 6-19 ажилтантай, 2.3% нь 20 болон түүнээс дээш ажилтантай байна. Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааг бодлогын түвшинд төрөөс тусгайлан дэмждэг бөгөөд Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн яам 1996 онд байгуулагдсан цагаасаа хойш эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих тогтолцоог бүрдүүлэх, үүнд чиглэсэн бодлого боловсруулах, хэрэгжилтийг хангах чиг үүрэгтэй ажиллаж байна. Тус яам нь Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн нийгэмлэг, Эмэгтэйчүүдийн бизнесийг дэмжих нэгдсэн төв, Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн хамтарсан холбоо зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажилладаг. Тус улсад эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжих асуудлыг “Эмэгтэй эзэнтэй бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай акт”, “Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тогтоол” Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн тухай суурь хууль, Жижиг, дунд үйлдвэр байгуулахыг дэмжих тухай хууль зэрэг олон хууль тогтоомжуор зохицуулж байна. Дээрх хууль тогтоомжууд нь бүгд эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааг дэмжих, тэдний үйлдвэрлэсэн бараа, үйлчилгээ, бүтээгдэхүүний борлуулалт, зах зээлийг дэмжихэд чиглэсэн байдаг байна.

Филиппин Улсад үйл ажиллагаа явуулж байгаа аж ахуйн нэгжүүдийн 99.51%-ийг жижиг дунд үйлдвэрлэл эрхлэгч ААН-үүд бүрдүүлж байгаагаас 88%-ийг нь эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн эрхэлж буй жижиг дунд үйлдвэрлэл бүрдүүлж байна. Тус улсад эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн үйл ажиллагааг дэмжих асуудлыг Хөдөлмөрийн тухай хууль, Жижиг болон өрхийн бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийг дэмжих тухай акт, Улс орны хөгжил бүтээн байгуулалтад эмэгтэйчүүдийн оролцооны тухай хууль болон холбогдох дүрэм журмаар зохицуулж байна. Филиппин эмэгтэйчүүдийн төлөөх Үндэсний комисс нь эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих төрийн байгууллага бөгөөд Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөөний дагуу эмэгтэйчүүдийн эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжил дэх тэгш оролцоог дэмжих, жендэрийн тэгш байдлыг хангах, орчин үеийн шинэчлэлд эмэгтэйчүүдийн ололт амжилтыг хадгалж, улам сайжруулах, баталгаажуулах чиг үүрэгтэй.

Судалгаанаас үзэхэд, дээрх орнуудад нийт эдийн засагт эмэгтэйчүүдийн оруулж буй хувь нэмэр өндөр, эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжих эрх зүйн орчин хангалттай бүрдсэн байх бөгөөд эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжих бодлого, хөтөлбөр

хэрэгжүүлэх боломж, хэрэгжилтийг хангах арга механизм, тогтолцоо бүрдсэн байгаа нь харагдаж байна.

Жишээ нь, АНУ-д нийт бизнес эрхлэгчдийн 31% нь жижиг, дунд бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүд, БНСУ-д нийт ААН-ын 99% нь жижиг, дунд үйлдвэр байдаг бөгөөд үүний 39.5% хувь нь эмэгтэй бизнес эрхлэгч байгаа бол Филиппин улсад 1 сая орчим аж ахуйн нэгжээс 99.5% нь жижиг, дунд үйлдвэр, үүний 88%-ийг эмэгтэй бизнес эрхлэгчид эзэлж байна. Тэгвэл Монгол Улсын хувьд нийт 228 411 аж ахуйн нэгж, байгууллага бүртгэлтэй байгаагаас үйл ажиллагаа явуулж байгаа ААН-ын тоо 96 336 байх ба үүнээс хэд нь жижиг, дунд үйлдвэр, түүнээс хэд нь эмэгтэй бизнес эрхлэгч байгааг тогтоох албан ёсны бүртгэл, статистик мэдээлэл байхгүй байна.

Олон улсын туршлага, зөвлөмжөөс үзэхэд, эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжих хамгийн эхний алхам нь хүйсийн ялгавартай бизнес эрхлэгчдийн бүртгэл хөтлөх, холбогдох статистик мэдээлэлд тулгуурлан эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжих бодлого, зорилтот хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, эмэгтэй бизнес эрхлэлтийг дэмжих эрх зүйн орчин бүрдүүлэх замаар санхүүжилт, бизнес эрхлэх таатай орчин бүрүүлэх, мэргэшүүлэн сургах зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэхэд анхаарч байгаа нь харагдаж байна.

(Дэлгэрэнгүй мэдээллийг судалгааны хэсгээс үзнэ үү)

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

НЭГ. ЭМЭГТЭЙЧҮҮДИЙН БИЗНЕС ЭРХЛЭЛТИЙГ ДЭМЖИХ ДЭЛХИЙ НИЙТИЙН ЧИГ ХАНДЛАГА

Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индексийн тайланг 2017 оноос хойш жил бүр АНУ-ын Мастеркарт олон улсын байгууллагаас¹¹⁴ гаргаж байна. Энэ тайланд дэлхийн улс орнууд дахь бизнес эрхэлж буй эмэгтэйчүүд хэрхэн хөгжиж буй талаар, тэдний амжилтад нөлөөлж буй нийгэм, эдийн засгийн хүчин зүйлсийг тодорхойлдог бөгөөд энэхүү индекс нь бизнес эрхлэгч эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн жендэрийн ялгааг арилгах зорилготой юм. Тайланд анх 50 гаруй улс мэдээллээ ирүүлж байсан бол 2021 оны байдлаар 70 орчим улс орон мэдээллээ ирүүлсэн байна.

Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индекс (MIWE¹¹⁵)-ийг (1) эмэгтэйчүүдийн хөгжлийн үр нөлөө, (2) эмэгтэйчүүдийн мэдлэг ба санхүүгийн хүртээмж (3) бизнес эрхлэлтийг дэмжих орчин гэсэн үндсэн 3 хэсэгт хувааж дараах 12 үндсэн индикатор, 27 дэд индикатораар гаргадаг байна.¹¹⁶ Үүнд:

Эмэгтэйчүүдийн бизнесийн өмчлөл дэх оролцоо (%)

А.Эмэгтэйчүүдийн хөгжлийн үр нөлөөний үнэлгээ

1. Бизнесийн удирдлагад эмэгтэйчүүдийн оролцоо (%)
2. Мэргэжлийн болон техникийн салбар дахь эмэгтэйчүүд (%)
3. Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэх идэвхжилтийн түвшин
4. Эмэгтэйчүүдийн ажил эрхлэлтийн түвшин

¹¹⁴ Mastercard <https://www.mastercard.us/en-us.html>

¹¹⁵ Mastercard Index of Women Entrepreneurs

¹¹⁶ Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индекс тайлан 2017 <https://newsroom.mastercard.com/wp->

В.Мэдлэг ба санхүүгийн хүртээмж

5. Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн санхүүжилтийн боломж (5 дэд индикатор: Бизнесийн санхүүжилт, ЖДҮ-ийн санхүүжилт, Татварын болон төрийн үйлчилгээний дэмжлэг, Санхүүгийн үйлчилгээ, Вентур хөрөнгө оруулалт)
6. Эмэгтэйчүүдийн санхүүгийн оролцоо (5 дэд индикатор: данс, дебит, кредит карт эзэмшил)
7. Төрөөс ЖДҮ-д үзүүлж буй дэмжлэг (2 дэд индикатор: ЗГ-ын бодлогын дэмжлэг, Засгийн газрын хэрэгжүүлж буй хөтөлбөр)
8. Эмэгтэйчүүдийн их, дээд сургуульд элсэлтийн түвшин

С.Бизнесийн орчныг дэмжих

9. Өрсөлдөх чадвар (тогтвортой хөгжилд чиглэсэн алсын хараа, бодлого, түүний хэрэгжилт)
10. Бизнес эрхлэлтийн хандлага, ойлголт (5 дэд индикатор: бизнес эрхлэхийг дэмжих, эрсдэл, дампуурлаас сэргийлэх чиглэлд нийгэм-соёлын хэм хэмжээ, хандлагыг чиглүүлэх)
11. Засаглалын чанар (5 дэд индикатор: Засгийн газрын үйл ажиллагаа ба зохицуулалтын үр нөлөө, улс төр, аюулгүйн тогтвортой байдал, авлига, хяналт, хариуцлагын тогтолцоо)
12. Бизнесийн орчин (5 дэд индикатор: дэд бүтэц) чадварлаг ажиллах хүчин, оюуны өмчийн хамгаалалт, өмчлөх эрх, бизнесийн болон мэргэжлийн салбарын дэд бүтэц)

Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индексийн тайлан MIWE -2021¹¹⁷ нь 2022 оны 3 дугаар сард гарсан бөгөөд тайлан үндсэн 3¹¹⁸ хэсгээс бүрдэж байна. Тайланд үндсэн мэдээллүүдээс гадна бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд Ковид-19-ийн үзүүлсэн нөлөө, хямралын үед бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд анхаарал хандуулахтай холбоотой зөвлөмжийг мөн багтаажээ.

Энэ удаагийн тайланд 65 улс багтсан бөгөөд шинээр 7 улс (Катар, Кипр, Болгар, Марокко, Иордан, Ливан, Мадагаскар) мэдээллээ ирүүлсэн байна. Эдгээр 65 улсын эмэгтэйчүүд дэлхийн нийт эмэгтэй ажиллах хүчний 82.4 хувийг бүрдүүлж байна. Тайланд гаргасан үндсэн болон дэд үзүүлэлтүүдийн индексийг тухайн орны түвшинд **үндэсний хэмжээнд**, мөн олон улсын түвшинд **дэлхийн хэмжээнд** гаргадаг ба өнгөрсөн оны мөн үетэй харьцуулан **эрэгтэйчүүдийн үзүүлэлттэй харьцуулан гаргадаг** онцлогтой байна.

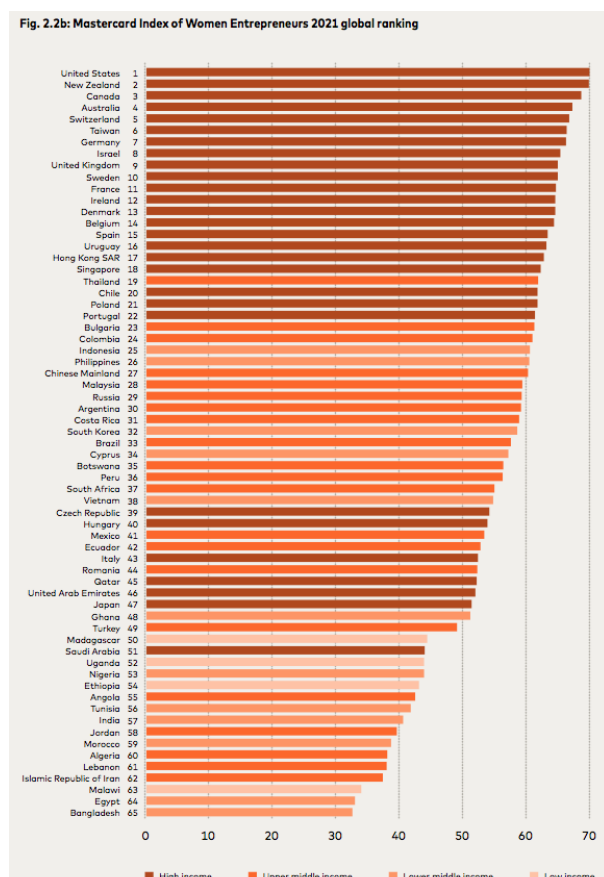
АНУ, Шинэ Зеланд, Канад улсууд MIWE-ийн дэлхийн чансааг тэргүүлж, гурван бүрэлдэхүүн хэсэг тус бүрт нь өндөр оноо авчээ. Эдгээр улсууд нь эмэгтэйчүүдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, төрийн үйлчилгээ, дэмжлэг авах мөн бизнес эхлүүлэх, эрхлэх, бизнесээ амжилттай хөгжүүлэх чадвар эзэмших боломж, нөхцөлийг тасралтгүй бүрдүүлж байна. Сайн засаглал, бизнес эрхлэлтийг дэмжих жендэрийн мэдрэмжтэй нийгэм, соёлын хандлага, эмэгтэйчүүдэд бизнес эрхлэх таатай орчин бүрдүүлэх засгийн газрын хичээл зүтгэлээс шалтгаалж эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийн түвшин нэмэгдэж байгаа нь судалгаанаас харагдаж байна.

¹¹⁷ Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индекс тайлан 2021

<https://www.mastercard.com/news/media/phwevxcx/the-mastercard-index-of-women-entrepreneurs-2021.pdf>

¹¹⁸ 1.эмэгтэйчүүдийн хөгжлийн үр дүн, 2. мэдлэг болон санхүүгийн нөөц, 3. бизнес эрхлэх байдлыг дэмжих дэмжлэг

Дэлхийн эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индекс 2021 эрэмбэ /улсаар/

Энэхүү индексээр эхний гурван байрыг эзэлсэн улсуудын онцлогоос дурдвал, нэгдүгээрт, **АНУ** нь MIWE 2021 дэлхийн чансааг тэргүүлж, эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэх ерөнхий тогтолцоо нь тогтвортой хэвээр байна. АНУ тэргүүлэхэд эрсдэлийн нөөцийн бэлэн байдал (1-р байр), ЖДҮ-ийн дэмжлэг, санхүүжилт (1-р байр), бизнес эрхлэгчдэд чиглэсэн нийгэм, соёлын арга хэмжээ (1-р байр) зэрэг үзүүлэлтүүд нөлөөлжээ.

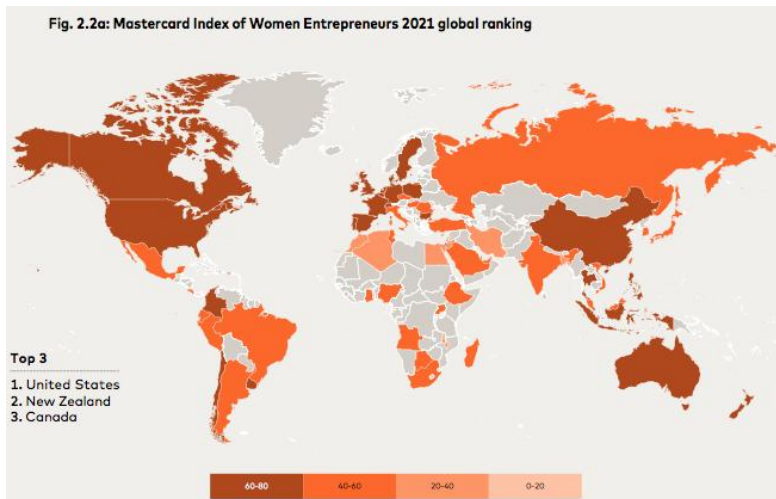
АНУ-ын эмэгтэйчүүд 2021 онд "Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийн түвшин" 16.6%-аас 13.6% болж буурсан хэдий ч нийт бизнес эрхлэгчдэд эзлэх "эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийн түвшин" 33.6%-аас 35.6% болж өссөн байна. (4-р байр) Түүнчлэн, "бизнесийн манлайлагч эмэгтэйчүүд" нийт удирдагчдын 39.8%-аас 41.0% болж хүчирхэгжсэн байна (6-р байр).

Хоёрдугаарт, **Шинэ Зеланд** Улсын эмэгтэйчүүд "бизнес эрхлэх нөхцөлийг дэмжих" (1-р байр, 78.4 оноо) болон "сайн засаглал" (1-р байр, 97.7 оноо)-ын үзүүлэлт нь бизнесийн салбарт тэргүүлж байна. Мөн Шинэ Зеланд улс "эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлт"-ээр эхний 10-т жагсдаг. (нийт бизнес эрхлэгчдийн 31.9% эмэгтэйчүүд)

Гуравдугаарт, **Канад** улс "эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэгч" (3-р байр, нийт бизнес эрхлэгчдийн 58.7%)-ийн тоо өссөн үзүүлэлттэй гарч, "эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлт" (бүх өмчлөгчдийн хувиар) 28.0%-аас 29.8% (11-р байр) болж өссөн байна. Бусад улс орнуудын хувьд, өнгөрсөн жилийн үр дүнгээс **Австрали** дөрөвдүгээр байрт хэвээрээ,

Швейцарь болон Тайвань нь хоёр байраар ахиж, тав, зургадугаар байрт тус тус жагссан байна. Энэ нь бизнес эрхлэх таатай нөхцөл, сайн засаглалын үзүүлэлт нөлөөлсөн байна.

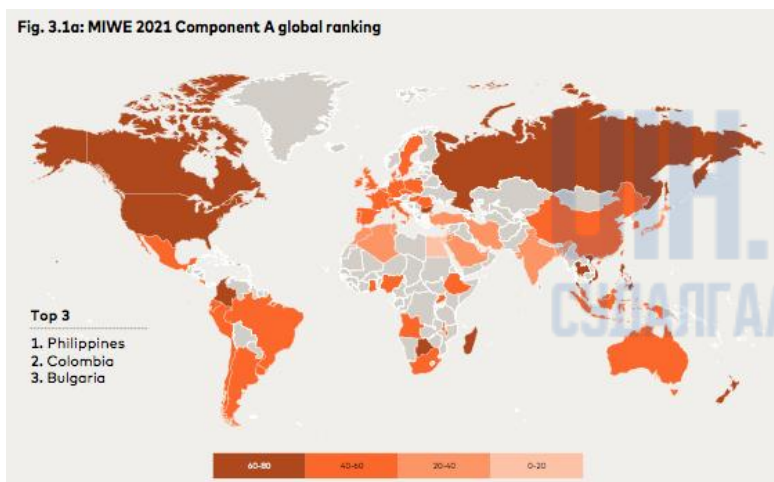
Дэлхийн эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн Мастеркарт индекс 2021 эрэмбэ /бүс нутгаар/

Хэсэг А.Эмэгтэйчүүдийн хөгжлийн үр нөлөөний үнэлгээ

Энэ хэсэгт бизнесийн удирдлагад эмэгтэйчүүдийн оролцоо, мэргэжлийн болон техникийн салбар дахь эмэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэх идэвхижилтийн түвшин, эмэгтэйчүүдийн ажил эрхлэлтийн түвшин гэсэн 4 үзүүлэлтээр индексийг тооцсон байна.

MIWE 2021-ийн хэсэг А-ын эрэмбэ /бүс нутгаар/

MIWE-ийн бүрэлдэхүүн хэсэг А үзүүлэлтүүдээр эрэмбэлэхэд, Филиппин 66.5 (1-р байр) энэ үзүүлэлтээр гурав дахь жилдээ тэргүүлж байна. Үүнд бизнесийн манлайлагч эмэгтэйчүүд 52.8% (2-р байр), эмэгтэй мэргэжилтнүүд 58.4% болон бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд жөндөрийн тэгш байдал (4-р байр) зэрэг үзүүлэлтүүд нөлөөлсөн байна.

Харин эмэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний оролцоо 44.8% (52-р байр), эрэгтэйчүүдийн ажиллах хүчний оролцоо 70.8% (27-р байр) байгаа нь харьцангуй сул байна.

Хэсэг Б.Мэдлэг ба санхүүгийн хүртээмж

Энэ хэсэгт эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн санхүүжилтийн боломж, эмэгтэйчүүдийн санхүүгийн оролцоо, төрөөс ЖДҮ-д үзүүлж буй дэмжлэг, эмэгтэйчүүдийн их, дээд сургуульд элсэлтийн түвшин гэсэн 4 үзүүлэлтийн 13 дэд индикатороор индексийг тооцсон байна.

Дээрх үзүүлэлтээр шилдэг 20 улсыг жагсаавал, Ази Номхон далай, Европ, Хойд Америкийн бүс нутгийн улсууд орсон байна. Бүгд өндөр орлоготой эдийн засагтай улсууд байгаа бөгөөд өндөр биш орлоготой нь ганцхан Аргентин байна. Эдгээр улсуудад сайн засаглал хөгжиж, ЖДҮ-ийг дэмжих хүчтэй хөтөлбөртэй бөгөөд эмэгтэйчүүдийн боловсрол эрхлэлт өндөр байдаг байна.

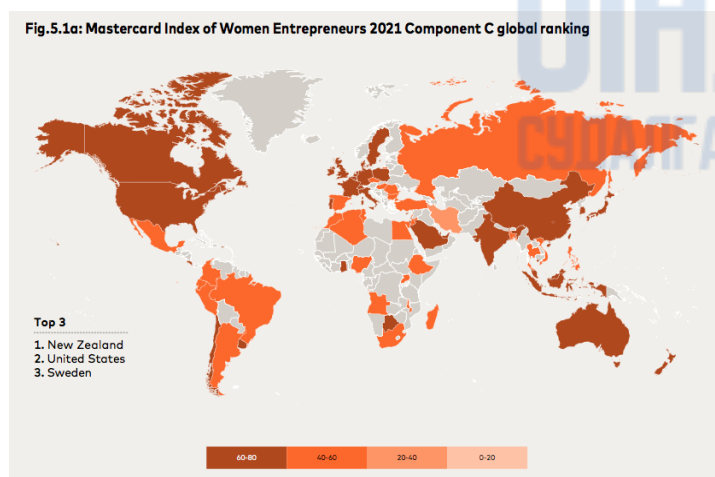
MIWE 2021-ийн бүрэлдэхүүн хэсэг Б-ын шилдэг 20 улс /бүс нутгаар/

Хойд Америк	Ази Номхон далайн	Европ	Латин Америк	Ойрхи Дорнод ба Африк
АНУ Канад	Сингапур Тайвань Өмнөд Солонгос Австрали Хонг Конг Шинэ Зеланд	Дани Бельги Испани Франц Герман Ирланд Израиль Их Британи	Аргентин Уругвай Чили	Арабын нэгдсэн Эмират улс

Хэсэг С.Бизнесийн орчныг дэмжих

Энэ хэсэгт өрсөлдөх чадвар, бизнес эрхлэлтийн хандлага, ойлголт, засаглалын чанар, бизнесийн орчин гэсэн 4 үзүүлэлтээр, 16 дэд үзүүлэлтээс индексийг тооцсон байна. Энэ хэсэгт Шинэ Зеланд, АНУ, Швед улсууд сайн засаглалаараа эхний байруудад жагсаж байна. Ялангуяа Шинэ Зеланд нь бизнесийн нийгэм, соёлын ойлголт, бизнес эрхлэх чадвар зэрэг үзүүлэлт маш өндөр байдаг. (Хоёр улс тус бүр 2-р байр, MIWE 2021)

MIWE 2021-ийн бүрэлдэхүүн хэсэг С-ын эрэмбэ /бүс нутгаар/

Мастер карт индекс-2021 тайлангаас үзэхэд, бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн улс орнуудын эрэмбэ ерөнхийдөө өөрчлөгдөөгүй байна. Хэдий тийм ч өндөр орлоготой орнуудад ялангуяа Канад улс хамгийн том өсөлттэй байна. (17-р байрнаас 6-р байраар ахиж 11-д орсон) Дараа нь Итали, 29-өөс 24-т, Бельги 26-аас 22-т орсон бол Испани, Их Британи, Швейцар, Дани, Ирланд улсууд өнгөрсөн жилийн байрнаасаа гурван байраар ахисан байна.

Эдгээр улсуудад бизнесийн суурь нөхцөл сайтай, эдийн засаг, зах зээлийн идэвх өндөр, нээлттэй, ЖДҮ-ийг төрөөс дэмжих дэмжлэг сайн байгаатай холбоотой байна. Мөн эдгээр улсуудад эмэгтэйчүүдийн сурч боловсрох түвшин өндөр, ялгаварлан гадуурхалт бага байдаг байна. Харин Латин Америк (Бразил, Аргентин, Колумб, Эквадор, Коста Рика, Перу, Уругвай) болон Ази Номхон далайн бүс нутагт (Хятад эх газар, Өмнөд Солонгос, Тайланд, Индонез) эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэгчдийн хувь буурсан нь тайлангаас харагдаж байна.

Удаан үргэлжилсэн Ковид-19 цар тахлын хямрал, эдийн засгийн уналтаас үүдэн дэлхийн бизнес эрхлэгчдийн дүр төрх тодорхойгүй хэвээр байна. Улс орнууд вакцинжуулалтын арга хэмжээг идэвхтэй авч байгаа ч вирусын дэгдэлт дахин сэргэж, хөл хорио, хорио цээрийн арга хэмжээг бууруулахгүй байгаа нь хүчин чармайлтыг хойш татаж байна. Эмэгтэйчүүдээр удирдуулсан ААН илүү хүнд цохилтод өртөж, илүү их орлого алдах хандлагатай байна.

Цаашид эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих жендэрт суурилсан бодлогыг эрчимжүүлэх нь дэлхийн эдийн засгийн сэргэлтийг нээх, нийгмийн эрүүл мэнд, баялгийг нэмэгдүүлэх, инновацыг хүртээмжтэй болгоход дэмжих гол түлхүүр болно. Иймээс улс орнуудад дараах үйл ажиллагаанд анхаарал хандуулахыг зөвлөж байна. Үүнд:

1. **Нийгмийн хамгаалал**- Албан болон албан бус салбар аль алинд нь ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн нийгмийн хамгаалалд зарцуулж буй хөрөнгийн хэмжээг нэмэгдүүлэх, ялангуяа хүнд, хортой нөхцөлд ажиллаж буй эмэгтэйчүүдийн асуудлыг онцгойлон анхаарах;
2. **Боломж олгох**- Ажлын байр, албан газруудад эмэгтэй, эрэгтэй хүйс ялгаваргүйгээр ажилд орох, тэгш цалин хөлс авах, нийгмийн хамгаалалд хамрагдах тэгш эрхийн баталгаа олгох, үүнтэй холбоотой нийгэм- эдийн засгийн барьер, үндэсний хэмжээний стереотип (stereotype) хандлагыг өөрчлөх;
3. **Хүүхэд харах**- Хүүхэд харах үйлчилгээг илүү хүртээмжтэй болгосноор эмэгтэйчүүд ажил хөдөлмөр эрхлэх, санхүүгийн дарамтанд орохгүй байх шинэчлэлийн бодлогыг санаачлан хэрэгжүүлэх;
4. **Тэгш байдал**- Эмэгтэйчүүдийг ажлын ачааллаар дарамтлах, илүү цагаар хөлсгүй хөдөлмөр эрхлүүлэхийг таслан зогсоож хөдөлмөрийн тэгш хуваарилалтын тогтолцоог бүрдүүлэх;
5. **Сургалт**- Эмэгтэйчүүдийн нийгэм-эдийн засаг дахь оролцоог илүү тод болгохын тулд эмэгтэй хүн ажил хөдөлмөр, бизнес эрхлэхэд дэмжлэг болгож төр, хувийн хэвшлийн зүгээс эмэгтэй хүнд баталгаа гаргах(grant), татаас олгох (subsidies) зэрэг арга механизмуудыг ашиглах. Пандемик цар тахлын нөлөөгөөр эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдээс 4 дахин их ажлын байраа алдсан үзүүлэлт байгаа тул эмэгтэйчүүдэд техникийн болон нэмэлт ур чадвар эзэмшүүлэх замаар дижитал платформд ажиллах, орчин үеийн техникийн боломжийг ашиглан амжилтанд хүрэх, карьер хийх шинэ боломжуудыг бий болгох.

ХОЁР. ЭМЭГТЭЙ БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧИЙГ ДЭМЖИХТЭЙ ХОЛБООТОЙ ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ТУРШЛАГА, ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН

2.1. АМЕРИКИЙН НЭГДСЭН УЛС

АНУ-ын Худалдааны яамны мэдээллээр 2018 онд ажиллаж байсан нийт аж ахуйн нэгжүүдээс 19.9 хувийг эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес эзэлж байсан бөгөөд,¹¹⁹ жил бүр энэ тоо өссөөр 2021 онд 31%-д хүрсэн байна.¹²⁰

Эмэгтэйчүүдийн хамгийн их эрхэлдэг бизнесийн салбарт эрүүл мэнд, гоо сайхан ба фитнесийн үйлчилгээ, ресторан болон жижиглэн худалдаа орж байна. Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн 30% нь бизнесээ 10 ба түүнээс дээш жил ажиллуулж байгаа бөгөөд 17% нь 2020 онд эхлүүлсэн гарааны бизнес байна. Харин тав ба түүнээс доош жил үйл ажиллагаа явуулсан бизнесүүд 50 хувийг эзэлж байна.

Эмэгтэйчүүдийн жижиг, дунд бизнес 2020 оны байдлаар нийт 12.3 саяд хүрсэн ба жилд 1.8 их наяд ам.долларын хөрөнгө оруулалт үүсгэж байна. 1997-2007 оны арван жилийн хугацаанд эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес хагас сая ажлын байрыг бий болгосон¹²¹ бөгөөд 2021 оны байдлаар нийт есөн сая ажлын байраар хангаж байгаа тооцоо байна.¹²²

Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэх өмчлөх тухай хууль нь 1988 онд батлагдсан ба бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийг амжилттай үйл ажиллагаа явуулахад нь дэмжлэг үзүүлэх зорилготой. Энэ хуульд эмэгтэйчүүдийн бизнесийг дэмжих бодлого, хөтөлбөр, төр/хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг тусгасан ба 1988 оны 10-р сарын 25-наас хүчин төгөлдөр хэрэгжиж эхэлсэн.¹²³ Тус хууль нь 5 бүлэг, 18 зүйлтэй. Үүнд:

I бүлэг. Конгрессын дүгнэлт, зорилго

101. Судалгааны үр дүн, зорилго

II бүлэг. Хэрэгжүүлэх төслүүд

201. Зохион байгуулалт

202. Техникийн туслалцаа

203. Зөвшөөрөл

204. Тодорхойлолт.

III бүлэг. Хөрөнгө оруулалт

301. Хэрэглэгчийн зээлийн эрхийг хамгаалах тухай

302. Давуу эрх олгох санхүүжилт

IV бүлэг. Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих үндэсний зөвлөл

401. Байгууллага

402. Зөвлөлийн үүрэг

403. Гишүүнчлэл

404. Зөвлөлийн дарга ба албан хаагчид

405. Зөвлөлийн бүрэн эрх

¹¹⁹ US Department of Commerce <https://www.commerce.gov/news/blog/2021/03/women-owned-business-ownership-america-rise>

¹²⁰ Women in business-2021 trends <https://www.guidantfinancial.com/small-business-trends/women-in-business/>

¹²¹ Women-owned businesses: statistics and overview <https://www.fundera.com/resources/women-owned-business-statistics>

¹²² The key stats that will drive 2021 for women business owners <https://www.getfundid.com/learn/2021-for-women-business-owners>

¹²³ <https://www.congress.gov/100/statute/STATUTE-102/STATUTE-102-Pg2689.pdf>

406. Тайлан

407. Зөвшөөрөл

V бүлэг.Статистикийн мэдээлэл ба бусад хөтөлбөрүүдэд үзүүлэх нөлөө

501. Тооллогын мэдээлэл

502. Худалдан авах ажиллагааны мэдээлэл

503. Жижиг бизнесийн төлөв байдлын тайлан

504. Нийгмийн эмзэг бүлгийн жижиг бизнес

I Бүлэг-Конгрессын дүгнэлт ба зорилго

Энэхүү хуулийн хүрээнд Конгресс дараах нөхцөл байдлыг тогтоов:

Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес нийгмийг бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, орлого, ажлын байраар хангаснаар Америкийн эдийн засагт томоохон хувь нэмэр оруулж байна. Сүүлийн хорин жилийн хугацаанд эдийн засгийн эрх тэгш байдал, бие даасан байдлыг эрэлхийлсэн эмэгтэйчүүдийн нийгэм, эдийн засгийн байдалд мэдэгдэхүйц ахиц дэвшил гарсан ч эмэгтэйчүүдийг хүйсээр ялгаварлан гадуурхах байдлаас болж, бизнес эрхлэх үйл ажиллагаанд нь саад учруулж байна. Ийм ялгаварлан гадуурхалт нь хөрөнгөө өсгөх, баталгаажуулах, удирдлагын ур чадвараа хөгжүүлэх, зах зээл дэх боломжуудыг ашиглахад ил, далд хэлбэрээр сөргөөр нөлөөлж байна. Тиймээс эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг жижиг бизнесийг хөгжүүлэхэд ялгаварлан гадуурхалтын улмаас тулгарч буй саад бэрхшээлийг яаралтай арилгах нь үндэсний ашиг сонирхолд нийцнэ. Ингэснээр эмэгтэйчүүдийн чөлөөт зах зээлд идэвхтэй оролцох боломжийг олгох, улс орны эдийн засгийг эрчимжүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг жижиг бизнесийн тоог нэмэгдүүлэх нь засгийн газарт бараа, үйлчилгээ нийлүүлэгчдийн тоог нэмэгдүүлж, АНУ-ын Засгийн газарт шууд аргаар ашиг тусаа өгөх юм. Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийг дэмжих зорилготой хөтөлбөр, үйл ажиллагаа нь нийгэм, эдийн засгийн хувьд эмзэг бүлгийн хүмүүсийн эрхэнд халдалгүйгээр хэрэгжих ёстой.

II Бүлэг-Хэрэгжүүлэх төслүүд

Зохион байгуулалт

Төрийн захиргааны байгууллага нь эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг жижиг бизнесийг дэмжих төсөл хэрэгжүүлж буй хувийн хэвшилд санхүүгийн туслалцаа үзүүлнэ. Харин уг дэмжлэгийг хүлээн авагч байгууллага дор дурдсан нөхцөлийг зөвшөөрөх ёстой:

- Санхүүжилт авах өргөдөлд тэнцсэний дараа санхүүжилт олгохоос өмнө уг хувийн хэвشلээс эмэгтэй бизнес эрхлэгч байгууллагад шилжүүлэх хөрөнгийн хэмжээ өргөдөлд заасан хэмжээтэй тэнцүү байна.
- Энэ нь жижиг бизнес эрхэлж буй (on-going) болон шинээр эхлүүлж буй (start-up) эмэгтэйчүүдэд хандсан дэмжлэг байх ёстой.

Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн дэмжлэг, тусламжид дараах зүйлсийг багтааж ойлгоно.

(А) Бизнесийн зээл, хөрөнгө оруулалтын өргөдөл хэрхэн гаргах, баталгаажуулах, санхүүгийн тайлан гаргах, танилцуулах, мөнгөн гүйлгээг удирдах, бизнесийн байгууллагын санхүүгийн үйл ажиллагааг удирдах талаар сургалт, зөвлөгөөг багтаасан санхүүгийн тусламж.

(В) Жижиг бизнесийн үйл ажиллагаа, чиг үүргийг хэрхэн төлөвлөх, зохион байгуулах, боловсон хүчин бэлтгэх, удирдан чиглүүлэх, хянах талаар сургалт, зөвлөгөөг багтаасан удирдлагын тусламж.

(С) Дотоодын болон гадаадын зах зээлийн боломжуудыг тодорхойлох, сегментчилэх, маркетингийн төлөвлөгөө бэлдэх, хэрэгжүүлэх, үнийн стратеги боловсруулах, гэрээ хэлэлцээр хийх, зар сурталчилгааны техник, олон нийттэй харилцах талаар сургалт, зөвлөгөөг багтаасан маркетингийн тусламж.

Санхүүгийн тусламж

Санхүүгийн тусламж хүссэн өргөдлийг ач холбогдлоор нь эрэмбэлж, тодорхой шалгуурын дагуу сонгон шалгаруулна. Энэ үйл ажиллагааны явцыг олон нийтэд ил тод зарлана. Шалгуурт дараах зүйлс орно.

(А)эмэгтэй бизнес эрхлэгчдэд бизнесийн ур чадвар олгох, түүнийг сайжруулах зорилготой хөтөлбөр, санаачлагыг хэрэгжүүлэх;

(В)хамгийн бага хугацаанд төслийг хэрэгжүүлэх;

(С)өргөдөл гаргагч байгууллага нь нийгэм, эдийн засгийн хувьд эмзэг бүлгийн эмэгтэйчүүдээс төлөөлөл оруулсан сургалт, үйлчилгээ үзүүлдэг байх;

Санхүүгийн тусламжийг тэтгэлэг, хамтын ажиллагааны гэрээгээр хийх бөгөөд шаардлагатай бол төлбөрийг нэг удаагийн буюу хэсэгчлэн, урьдчилгаа буюу нөхөн төлөх замаар хийнэ.

Санхүүгийн тусламж үзүүлэх эрх мэдлийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн бүх төслүүдийн үр дүнгийн талаар Сенат болон Төлөөлөгчдийн танхимын Жижиг дунд бизнесийг дэмжих хороодод тайлагнана. Уг тайланд дараах мэдээллийг оруулна:

"(i) дэмжлэг авсан хүмүүсийн тоо;

"(ii) гарааны бизнес үүсгэн байгуулах санаачилгын тоо;

"(iii) дэмжлэг үзүүлсэн байгууллагын нийт орлого;

"(iv) дэмжлэг үзүүлсэн байгууллагын ашгийн өсөлт, бууралт;

"(v) дэмжлэг үзүүлсэн байгууллагын ажлын байрны тоо нэмэгдсэн эсхүл буурсан талаарх мэдээлэл

Уг тайланд дор хаяж өнгөрсөн 24 сарын хугацааг хамрах мэдээллийг оруулах бөгөөд энэ заалт хүчин төгөлдөр болсон өдрөөс хойш 30 сарын дотор ирүүлнэ.

Зөвшөөрөл

Санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх төслүүдийг хэрэгжүүлэхэд 10,000,000 ам.доллар хуваарилахыг зөвшөөрөв. Энэ нэрээр санхүүжүүлэхийг зөвшөөрсөн анхны төслүүдийг 1989 оны 01-р сарын 31-ний дотор санхүүжүүлнэ.

Тодорхойлолт

"Эмэгтэйчүүдийн эрхэлж, хянадаг жижиг бизнес" гэдэгт тухайн бизнесийн дор хаяж 51 хувийг нэг буюу хэд хэдэн эмэгтэй эзэмшдэг бөгөөд удирдлага болон өдөр тутмын бизнесийн үйл ажиллагааг нь нэг буюу хэд хэдэн эмэгтэй хариуцан явуулдаг бол хамруулж ойлгоно.

III Бүлэг-Хөрөнгө оруулах

Төлөөлөн удирдах зөвлөл

Төлөөлөн удирдах зөвлөл энэ хуулийн зорилгын хүрээнд дүрэм, журмыг тогтооно. Эдгээр дүрэм, журам нь хуулийн заалтын дагуу хийгдэх арилжааг ангилж, ялгаххаас гадна уг хуулийн зорилгод үл хамаарах зүйлсийг тодорхойлно. Мөн удирдах зөвлөлийн

шийдвэрээр уг хуулийн заалтыг дагаж мөрдөхөөс зайлсхийсэн тохиолдолд авах арга хэмжээг шийдвэрлэх үүрэгтэй.

Зээл олгох нөхцөл

Энэ хуулийн зохицуулалт нь хувийн ба өрхийн хэрэгцээнд зориулсан зээлд хамаарахгүй бөгөөд төлөөлөн удирдах зөвлөл зээл олгохоор татгалзах эрхтэй бөгөөд ийнхүү татгалзсан нь таван жилээс илүүгүй хугацаатай байна.

Уг зөвлөлөөс гаргасан дүрэм журмын дагуу бизнес эрхэлж буй байгууллагуудын авсан зээлийг баримтжуулах, мөн энэ хуулийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай бүртгэл, бусад мэдээллийг хөтөлнө. Мөн зөвлөлөөс бизнесийн зээл хүсэгчид зөвшөөрсөн эсхүл зээл олгохоос татгалзсан шалтгааны талаар бичгээр мэдэгдэнэ.

Давуу эрх олгох санхүүжилт

Давуу эрхтэй зээлдэгчийн хөтөлбөрт зээлдэгч нарт зориулсан шаардлагад нийцэхүйц мэргэшил, ур чадварыг сайжруулах хөтөлбөрийг багтаасан байна. Давуу эрхтэй жижиг бизнесийн зээл хүсэгчдэд 50,000 ам.доллар ба түүнээс доош хэмжээгээр баталгаатай зээл олгохдоо (А) баталгаажсан зээлийн хөтөлбөрөөр хангаж, зөвхөн нэг төрлийн, хялбаршуулсан зээлийн хэлбэрийг санал болгоно. (В) Зээлдэгч нь тогтоосон дүрэм, журмыг дагаж мөрдөхгүй байгаа нь тогтоогдвол уг зээлдэгчийг батаалгаатай зээлдэгчийн ангиллаас түдгэлзүүлнэ.

Тайлан

Захиргааны зүгээс баталгаат зээлийн хөтөлбөрт оролцох оролцоог өргөжүүлэх талаар зохих арга хэмжээ авч, сенат болон төлөөлөгчдийн танхим дахь жижиг бизнесийн хороодод батлагдсан зээлийн хэмжээ болон зээлийн гэрээний дагуу учирсан хохирлын хэмжээг тайлагнана. Явцын тайланг зээл олгосноос хойш нэг жилийн дотор гаргаж, 18 сарын дотор эцсийн тайланг гаргана.

IV бүлэг-Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих үндэсний зөвлөл

"Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийг дэмжих үндэсний зөвлөл"-ийн үүрэг

- (1) Энэ зөвлөл нь улсын хэмжээнд бизнес эрхэлдэг эмэгтэйчүүдийн нөхцөл байдлыг үнэлж, ийм бизнесийг Америкийн эдийн засгийн гол урсгалд оруулахад үзүүлэх дэмжлэгийг тодорхойлно.
- (2) Мөн Холбооны засгийн газар, муж, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагуудад эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест дэмжлэг үзүүлэх үйл ажиллагааг хянана.
- (3) Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнестэй холбоотойгоор тийм бизнесийн тоо болон нийгэм, эдийн засгийн эмзэг бүлгийн эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг жижиг бизнесүүдийн талаар мэдээлэл цуглуулж, хүртээмжтэй болгоно.
- (4) Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийг засгийн газрын худалдан авалттай холбох болон бусад санаачилгуудыг гаргана.

Зөвлөлөөс 12 сар тутамд Конгресс болон Ерөнхийлөгчид дараах зөвлөмжийг гаргана:

- (1) Жижиг бизнес эрхэлдэг эмэгтэйчүүдийн менежментэд техникийн туслалцаа үзүүлэх хувийн хэвшлийн шинэ санаачилгууд;
- (2) Эдгээр бизнесүүдэд төр, хувийн хэвшлийн худалдан авалтын боломжийг илүү хүртээмжтэй болгох арга замууд;
- (3) Эдийн засгийн гол урсгалд бүрэн оролцоход ялгаварлан гадуурхах саад бэрхшээлийг арилгах зорилгоор төрийн болон хувийн хэвшлийн урт хугацааны үйл ажиллагааны нарийвчилсан төлөвлөгөөг гаргах.

Гишүүнчлэл

Зөвлөл нь 9 гишүүнээс бүрдэнэ.

(1) Жижиг дунд бизнесийн удирдлагын мэргэжилтэн, худалдааны нарийн бичгийн дарга болон улсын нөөцийн зөвлөлийн даргатай байна.

(2) хоёр гишүүнийг сенатын олонхын бүлгийн дарга, нэг гишүүнийг цөөнхийн бүлгийн дарга томилно.

(3) Хоёр гишүүнийг УИХ-ын дарга, нэг гишүүнийг Төлөөлөгчдийн танхимын цөөнхийн тэргүүн томилно.

Зөвлөлийн гишүүдийн томилгоог боловсрол, туршлагаараа Зөвлөлийн гишүүнээр ажиллах ур чадвартай, засгийн газар болон конгрессын ажилтан бус хүмүүсээс томилно.

Зөвлөлийн гишүүдийг сонгохдоо:

(i) нэг улс төрийн намаас хоёроос илүүгүй гишүүнийг томилох;

(ii) хоёроос доошгүй гишүүн эмэгтэй байна;

(iii) хоёроос доошгүй гишүүн жижиг бизнес эрхлэгчид байх ёстой.

Зөвлөлийн гишүүдийн томилгоог зөвлөл байгуулагдсан өдрөөс хойш 90-120 хоногийн дотор хийх бөгөөд газарзүйн байрлалын хувьд тэнцвэртэй төлөөлөлтэй байлгахад анхаарна.

Зөвлөлийн гишүүдийг гурван жилийн хугацаагаар томилох бөгөөд хэрэв томилогдсон хүн засгийн газар эсхүл конгрессын албанд ажиллах болсон бол тухайн гишүүн 30 хоногийн дотор Зөвлөлийн гишүүний үүргээ хүлээлгэн өгнө. Зөвлөлийн гишүүд нь үнэ төлбөргүй үүрэг гүйцэтгэх бөгөөд зөвлөлийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой гарсан замын зардал болон бусад шаардлагатай зардлыг нөхөж авах боломжтой.

Зөвлөлийн дарга болон дэд даргыг Ерөнхийлөгч томилно. Дарга, дэд даргын бүрэн эрхийн хугацааг Ерөнхийлөгч тогтооно. Зөвлөлийг зөвлөлийн дарга жилд 4-өөс доошгүй удаа хуралдуулна.

Зөвлөлийн захирал ба ажилтнууд

Зөвлөлийн дарга зөвлөлийн захирлыг томилно. Захирлаас гадна дөрвөн ажилтныг нэмж томилон, цалинтай ажиллуулна. Зөвлөлийн даргын хүсэлтийн дагуу засгийн газар болон түүний агентлагийн ажилтнаас мэргэжлийн зөвлөгөө авч, гүйцэтгэсэн ажилд үндэслэн цалинг нөхөн төлбөр хийх замаар олгоно.

Зөвлөлийн эрх

Зөвлөл шаардлагатай нотолгоо, мэдээллийг авч үзэх эрхтэй. Зөвлөлийн аль нэг гишүүн Зөвлөлийн эрх мэдлийн хүрээнд аливаа арга хэмжээг авч болно. Хуульд өөрөөр заагаагүй бол Зөвлөл нь энэхүү хуулийн дагуу үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай мэдээллийг АНУ-ын төрийн байгууллагын аль ч хэлтэс, агентлагаас шууд авч болно. Зөвлөл АНУ-ын төрийн байгууллагуудтай ижил нөхцөлөөр АНУ-ын шуудангийн илгээмжийг ашиглаж болно.

Зөвлөл нь Ерөнхийлөгч болон Конгрессын танхим бүрт жилд нэгээс доошгүй удаа тайлангаа илгээнэ. Уг тайланд Зөвлөлийн үйл ажиллагааны талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэл, зөвлөлийн дүгнэлт, хууль тогтоомж, захиргааны арга хэмжээнд оруулах өөрчлөлтийн талаарх зөвлөмжийг агуулсан байх ёстой.

Зөвшөөрөл олгох эрхийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах зардлыг зөвлөл шийдвэрлэх эрхтэй бөгөөд энэ эрх нь 5 жил тутамд шинэчлэгдэнэ.

V бүлэг-Статистикийн мэдээлэл ба бусад хөтөлбөрүүдэд үзүүлэх нөлөө

Тооллогын мэдээлэл

(а) Хөдөлмөрийн яамны статистикийн товчоо нь эмэгтэйчүүдийн эрхэлж буй бизнесийн талаарх аливаа тооллогын тайланд:

(1) хувиараа бизнес эрхлэгчид; (2) хамтран бизнес эрхлэгчид; ба (3) корпорациудын мэдээллийг оруулна.

(б) Худалдааны яамнаас аж ахуйн нэгжийн тооллогыг гаргахдаа 51 ба түүнээс дээш хувь нь эмэгтэйчүүдийн эзэмшиж байгаа корпорациудын тоог тооллого бүрт гаргана.

(в) Хуулийн энэ заалт хүчин төгөлдөр болсноос хойш 6 сарын (180 хоног) дотор Жижиг бизнесийн удирдлагын газар дээр дурдсан тооллого, мэдээллийг хамгийн бага зардлаар үнэн зөв цуглуулах аргыг эрэлхийлэх судалгаа хийж, тайлан бэлтгэнэ. Худалдааны яам болон Хөдөлмөрийн яам уг зорилгыг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай тусламж, хамтын ажиллагаагаар хангана.

Худалдан авах ажиллагааны мэдээлэл

Засгийн газрын агентлаг бүр эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг жижиг бизнесүүдийн тоо, нийгэм, эдийн засгийн эмзэг бүлгийн бизнес эрхлэгчдийн жижиг бизнесийн тоог хүйсээр гаргаж, Худалдан авах ажиллагааны бодлогын газарт тайлагнана. Худалдан авах ажиллагааны бодлогын газар нь зах зээлд шинээр нэвтэрсэн жижиг бизнесүүдийн мэдээллийг санхүүгийн жил бүрээр тооцож гаргах арга хэмжээг авна.

Нийгмийн эмзэг бүлгийн жижиг бизнес

Энэхүү хуулийн ямар ч заалт нийгэм, эдийн засгийн эмзэг бүлгийн хүмүүсийн эрхэлдэг жижиг бизнест туслах зорилготой аливаа хөтөлбөр, үйл ажиллагааг бууруулах, хязгаарлах зорилго агуулаагүй болно.

2.2.БҮГД НАЙРАМДАХ СОЛОНГОС УЛС

Бүгд Найрамдах Солонгос улсад эдийн засгийн хөгжилд эмэгтэйчүүдийн оруулах хувь нэмрийг өндрөөр үнэлж, эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэх үйл ажиллагааг бодлогын хүрээнд дэмжин, шаардлагатай байгууллага, агентлагуудыг байгуулан, төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлсээр ирсэн байна. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн яам (Ministry of Small and Medium-Sized Enterprises and Startups) нь байгуулагдсан цагаасаа хойш буюу 1996 оноос эмэгтэйчүүд бизнес эрхлэхийг дэмжих тогтолцоог бүрдүүлж, бодлогыг боловсруулан, Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн нийгэмлэг (Korean Women Entrepreneurs Association), Эмэгтэйчүүдийн бизнесийг дэмжих нэгдсэн төв (Integrated Support Center for Female owned businesses), Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн хамтарсан холбоо (Korea Venture Business Women's Association) зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажилласаар иржээ. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн яам нь “Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай хууль”-д заасны дагуу эмэгтэйчүүдийн бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих жил бүрийн арга хэмжээний төлөвлөгөөг боловсруулан, хэрэгжилтэд хяналт тавьж, үр дүнг тооцон ажилладаг байна.

Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэх үйл ажиллагааг дэмжих бодлогын хүрээнд Шинжлэх ухаан, Мэдээлэл, Харилцаа холбоо, Технологийн яам (Ministry of Science and

Information, Communication, Technology), Хүйсийн тэгш байдал болон гэр бүлийн яам (Ministry of Gender equality and Family), Нийтийн худалдан авах үйлчилгээний газар зэрэг байгууллагууд чиг үүргийнхээ хүрээнд хамтран ажилласаар ирсэн байна.

Эмэгтэйчүүд бизнес эрхлэх нь эмэгтэйчүүдийг эдийн засгийн хувьд хүчирхэгжүүлэх гол түлхүүр бөгөөд нийгэмд эзлэх байр суурь-эмэгтэйчүүдийн эрх, тэдний боломж, нөлөөг нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэгтэй. Солонгос улс нь ДНБ-ээрээ дэлхийд 10 дугаарт бичигдэж байгаа хөгжингүй улс юм. Нийт аж ахуйн нэгжүүдийн 99%-ийг ЖДҮ эзэлдэг. Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес нь нийт бизнесийн 39.5%-ийг эзэлж байна. Одоогоор 315000 гаруй эмэгтэйчүүд бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа нь 10 жилийн өмнөхөөс 33.7%-аар өссөн байна. Эмэгтэйчүүд гарааны бизнес эрхлэх нь нэмэгдэж байгаа хэдий ч 2020 онд гарааны бизнес эхлэгчдийн 94% нь эрэгтэйчүүд, ердөө 6% нь эмэгтэйчүүд байжээ.¹²⁴ Эмэгтэйчүүд жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэх, ресторан, хоолны газар ажиллуулах, бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа эрхлэх, боловсролын үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг бизнесийг түлхүү эрхэлж байна.

“Global Entrepreneurship Monitor” байгууллагын 2020/2021 оны Эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэлтийн тайланд Солонгос улсын бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн 15.9% нь хувиараа бизнес эрхлэгч (solopreneur), 72.7% нь 1-5 ажилтантай, 9.1% нь 6-19 ажилтантай, 2.3% нь 20 болон түүнээс дээш ажилтантай гэсэн дүн гарсан байна. Насаар ангилан үзвэл 26% нь 18-35 насны, 52.9% 35-54 насны, 21.2% нь 55-64 насны эмэгтэйчүүд байна. Зах зээлийн хамрах хүрээгээр нь авч үзвэл 21.2% нь тухайн орон нутагтаа, 55.8% нь үндэсний хэмжээнд, 20.2% нь олон улсын зах зээлд үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлдэг байна.¹²⁵

2019 онд хийгдсэн судалгаагаар 5 жилийн хугацаанд бизнесийн оршин тогтнох чадвар нь эрэгтэй бизнес эрхлэгчидтэй харьцуулахад 6.7%-аар доогуур байсан төдийгүй ажил эрхлэлт болон цалин хөлсний тухайд хүйсийн харьцааны зөрүү нь хөгжингүй орны хувьд хэт их буюу Эдийн засгийн хамтын нийгэмлэгийн орнууд (OECD)-ын дунджаас 2 дахин их үзүүлэлт гарсан байна.¹²⁶

Тус улсад эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг дэмжих асуудлыг “Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай хууль” (Act on Support for Female-owned businesses)¹²⁷, “Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх тогтоол” (Enforcement decree of the act on support for female-owned businesses), Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн тухай суурь хууль (Framework act on Small and Medium Enterprises), Жижиг, дунд үйлдвэр байгуулахыг дэмжих тухай хууль (Support for Small and Medium Enterprise Establishment Act), Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авах ажиллагааг дэмжих болон тэдгээрийн зах зээлийг дэмжих тухай хууль (Act on Facilitation of Purchase of Small and Medium Enterprise-Manufactured Products and Support for Development of Their Markets)¹²⁸ болон холбогдох бусад хууль, дүрэм, журмуудаар зохицуулж байна. Эдгээрээс “Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай хууль”-ийг тоймлон авч үзье.

¹²⁴ <https://www.statista.com/statistics/880666/south-korea-early-stage-entrepreneur-population-share-by-gender/>

¹²⁵ <https://www.gemconsortium.org/report/gem-202021-womens-entrepreneurship-report-thriving-through-crisis>

¹²⁶ <https://think-asia.org/bitstream/handle/11540/11217/Accelerate-Womens-Entrepreneurship-and-Economic-Opportunities-in-Korea.pdf?sequence=1>

¹²⁷ https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=17116&type=part&key=28

¹²⁸ https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=19871&type=part&key=28

“Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест дэмжлэг үзүүлэх тухай хууль”¹²⁹

Тус хууль нь 1999 онд батлагдсан бөгөөд батлагдсанаас хойш 15 удаа нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан байна. Хууль нь 21 зүйлтэй. Хуулийн бүтцийг авч үзвэл дараах байдалтай байна.

1-р зүйл	Зорилго
2-р зүйл	Тодорхойлолт
3-р зүйл	Муж болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын үүрэг
4-р зүйл	Ялгаварлан гадуурхах үйлдлийг засч залруулах
5-р зүйл	Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих үндсэн төлөвлөгөө
6-р зүйл	Тэнцвэртэй өсөлтийг дэмжих хороог байгуулах
7-р зүйл	Бодит нөхцөл байдлын судалгаа, шинжилгээ
8-р зүйл	Эмэгтэйчүүд бизнес эхлүүлэхэд дэмжих онцгой тохиолдлууд
9-р зүйл	Төрийн байгууллагууд бизнесийн бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээг худалдан авахад эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесүүдэд давуу эрх олгох
10-р зүйл	Санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэхдээ давуу эрх олгох
11-р зүйл	Бизнесийн удирдлагын чадавхыг нэмэгдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх
12-р зүйл	Төсөл боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх
13-р зүйл	Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн нийгэмлэг байгуулах
14-р зүйл	Нийгэмлэгийн үүрэг
15-р зүйл	Эмэгтэйчүүдийн бизнесийг дэмжих нэгдсэн төв байгуулах
16-р зүйл	Үндэсний болон нийтийн өмчийг барьцаа хөрөнгөгүй зээлдүүлэх
17-р зүйл	Татварын хөнгөлөлт
18-р зүйл	Ижил болон ойролцоо нэр ашиглахыг хориглох
19-р зүйл	Иргэний хуульд зааснаар ашиглах
20-р зүйл	Чиглүүлэх болон Хяналт тавих
20-2-р зүйл	Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес болохыг батлах баталгаажуулалт
20-3-р зүйл	Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийн баталгаажуулалтыг цуцлах
20-4-р зүйл	Тайлагнах болон Хяналт тавих
20-5-р зүйл	Итгэмжлэх болон эрх мэдлийг шилжүүлэх
20-6-р зүйл	Шийтгэл ногдуулах
20-7-р зүйл	Хамтран шийтгэл ногдуулах
21-р зүйл	Захиргааны торгууль

Хуулийн зүйл заалтыг тоймлон үзвэл:

1-р зүйл, Энэ хуулийн зорилго нь эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес болон эмэгтэйчүүд бизнесийн үйл ажиллагаа эхлүүлэхийг идэвхтэй дэмжсэнээр эдийн засгийн орчинд жендэрийн тэгш байдлыг хангах, эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн үйл ажиллагааг хөнгөвчилж, бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн нэр хүндийг өргөх замаар үндэсний эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмэр оруулахад оршино.

2-р зүйл, “эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес” гэдэг нь Ерөнхийлөгчийн тогтоолд заасан шаардлагыг хангасан, эмэгтэйчүүдийн эзэмшдэг, үйл ажиллагааг нь эрхлэн явуулдаг бизнес, аж ахуйн нэгжийг хэлнэ” гэж тодорхойлсон байна.

“Бизнес эрхлэгч эмэгтэй” гэдэг нь тухайн компанийн эцсийн шийдвэр гаргахад оролцдог, компанийн гүйцэтгэх албан тушаалтан эмэгтэйг хэлнэ.

¹²⁹ https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=48625&type=new&key=

3-р зүйл, Эмэгтэйчүүдийг бизнес эрхлэхэд муж болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын хүлээх үүргийг заасан байна. Эдгээр байгууллагууд нь эмэгтэйчүүдийг шинээр бизнес эхлүүлэхэд болон эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийг дэмжих үүднээс бизнесийн боломжуудын тэгш байдлыг хангах, түүнчлэн санхүү, эдийн засаг, хүний нөөц, мэдээлэл, технологи, зах зээлд хөгжүүлэх хийгээд бусад салбарууд дахь эмэгтэй бизнес эрхлэгчдэд тодорхой дэмжлэг үзүүлэхийг зорьж ажиллах үүрэгтэй байна.

4-р зүйл, Хэрэв төрийн байгууллагаас эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест харш, оновчтой бус, тэдгээрийг ялгаварлан гадуурхсан шийдвэр гаргах, үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх, тогтолцоог бүрдүүлэх тохиолдолд Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь тухайн байгууллагаас алдаатай шийдвэр, үйл ажиллагаагаа засч залруулахыг шаардана. Ийнхүү шаардлага хүлээн авсан төрийн аль ч байгууллага нь зайлшгүй нөхцөл байдлаас бусад тохиолдолд шийдвэр, үйл ажиллагаагаа засч залруулах шаардлагатай.

5-р зүйл, Ерөнхийлөгчийн зарлигт заасны дагуу, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь жил бүр эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих үндсэн төлөвлөгөөг боловсруулах, хэрэгжүүлж ажиллах үүрэгтэй. Төлөвлөгөөнд дараах зүйлсийг багтаана:

1. Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийг дэмжих үндсэн зорилгууд, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх хөтөлбөр;
2. Эмэгтэйчүүдийг бизнес эхлүүлэхэд дэмжлэг болох үйл ажиллагаанууд;
3. Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийг санхүү, мэдээлэл, технологи, хүний нөөц, зах зээлд хөгжүүлэх зэрэг үйл ажиллагаагаар дэмжих;
4. Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнес болон бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийг дээрх болон бусад шаардлагатай үйл ажиллагаагаар дэмжих.

Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь дээрх төлөвлөгөөг боловсруулахдаа эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийг дэмжих үйл ажиллагаанд хамаарал бүхий, харьяа төрийн захиргааны агентлаг, институт, байгууллагуудаас шаардлагатай баримт материал, санал хүсэлт зэргийг гаргуулан авна.

6-р зүйл, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн яам нь эрхлэх асуудлынхаа хүрээнд, үндсэн төлөвлөгөө болон бизнесүүдийн харилцан тэнцвэртэй өсөлтийг дэмжихэд шаардлагатай үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий Тэнцвэртэй өсөлтийг дэмжих хороог байгуулна. Хороо нь салбар хороодыг байгуулж болно.

7-р зүйл, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийн үйл ажиллагаа, өнөөгийн бодит нөхцөл байдлыг баталгаажуулах үүднээс хоёр жил тутам хяналт, шинжилгээ явуулж, дүнг олон нийтэд танилцуулна. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь бодит нөхцөл байдлын хяналт, шинжилгээг Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн холбоо эсхүл жижиг, дунд бизнесийг харьяалах институт, байгууллагуудад үүрэг болгон гүйцэтгүүлж болно. Төрийн байгууллагууд, эмэгтэй бизнес эрхлэгчид болон эмэгтэйчүүдийн холбоо нь нөхцөл байдлын хяналт, шинжилгээ явуулахад шаардагдах баримт материал, санал хүсэлтийг ирүүлэх бөгөөд эдгээр байгууллагууд хамтарч ажиллана.

8-р зүйл, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь Жижиг, дунд үйлдвэр байгуулахыг дэмжих тухай хуулийн 4.1-д заасан жижиг, дунд үйлдвэр байгуулахыг дэмжих төлөвлөгөөнд эмэгтэйчүүд бизнес эхлүүлэхийг дэмжих төлөвлөгөөг багтаана. Засгийн газраас Жижиг, дунд үйлдвэр байгуулахыг дэмжих тухай хуулийн 4.2-т заасан бизнес эхлүүлж буй этгээдийг дэмжих болон гарааны бизнесийг дэмжиж байгаа

этгээдүүдээс бизнес эхлүүлж буй эмэгтэйчүүд болон тэдгээрийг дэмжиж буй байгууллагуудыг онцгойлон дэмжинэ. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь, Жижиг, дунд үйлдвэр байгуулахыг дэмжих тухай хуулийн 6.1-д заасны дагуу гарааны бизнес дэмжих төвийн тэргүүнээр эмэгтэйчүүдийн эрхэлж буй бизнесийг дэмжүүлэх үүднээс эмэгтэйчүүдийг томилохыг илүүд үзнэ.

9-р зүйл, Төрийн байгууллагын дарга, албан тушаалтнууд эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн үйлдвэрлэдэг, бэлтгэдэг, гүйцэтгэдэг бараа, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, барилгын төслийг ((Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн суурь хуулийн 2-р зүйлд заасны дагуу, жижиг дунд бизнест хязгаарлагдана) худалдан авахыг дэмжиж ажиллана. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн үйлдвэрлэсэн бараа бүтээгдэхүүнийг худалдан авах ажиллагааг дэмжих болон тэдгээрийн зах зээлийг дэмжих тухай хууль (Act on Facilitation of Purchase of Small and Medium Enterprise-Manufactured Products and Support for Development of Their Markets)-ийн 5 (1)-д заасны дагуу төрийн байгууллагын дарга, албан тушаалтнуудын боловсруулсан худалдан авах төлөвлөгөө нь эмэгтэйчүүдийн үйлдвэрлэсэн бараа, бүтээгдэхүүнийг худалдан авах хэсэгчилсэн төлөвлөгөөг багтаана. Тус төлөвлөгөөнд, Ерөнхийлөгчийн тогтоомжид заасны дагуу, эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн үйлдвэрлэсэн бараа, бүтээгдэхүүний тодорхой хувийг худалдан авах зорилгыг заасан байна. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь төрийн байгууллагын дарга, албан тушаалтнуудын боловсруулсан худалдан авах төлөвлөгөөтэй танилцан, засч сайжруулах шаардлагатай зүйлсийг засварлахыг үүрэг болгоно. Үүний дагуу холбогдох албан тушаалтнууд худалдан авах төлөвлөгөөнд тухайн саналыг тусгаж, засч залруулна.

10-р зүйл, муж, орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагууд нь аж ахуйн нэгжүүдэд санхүүжилт олгохдоо эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих, шинээр үүсгэн байгуулахад нь дэмжлэг үзүүлэх үүднээс эмэгтэй бизнес эрхлэгчдэд давуу эрх олгоно. Засгийн газраас, Зээлийн батлан даалтын сангийн тухай хууль (Credit Guarantee Fund Act)-д заасны дагуу Солонгосын зээлийн батлан даалтын сан, Солонгосын технологийн санхүүгийн корпорацын тухай хууль (Korea Technology Finance Corporation Act)-д заасны дагуу болон Солонгосын технологийн санхүүгийн корпорац хийгээд Бүс нутгийн зээлийн батлан даалтын сангийн тухай хууль (Regional Credit Guarantee Foundation Act)-ийн 9-р зүйлд заасны дагуу байгуулагдсан зээлийн батлан даалтын сангуудаас эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесүүдэд баталгааны тогтолцоо (guarantee systems) бий болгож, хэрэгжүүлж ажиллуулахыг үүрэг болгож болно.

11-р зүйл, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь бизнесийн удирдлагын чадвар болон технологийн түвшинг нэмэгдүүлэх сургалт, зааварчилгааны хөтөлбөр зэргийг боловсруулан, зохион байгуулж, бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүд, тэдгээрийн ажилтнуудыг хамруулан, сургаж болно.

12-р зүйл, Үйлдвэрлэлийн төсөл, хөтөлбөрийг дэмжих тухай хууль (Industrial Design Promotion Act)-ийн 11-р зүйлд заасны дагуу Солонгосын төсөл, хөтөлбөр дэмжих институт (Korea Institute of Design Promotion) нь эмэгтэй бизнес эрхлэгчдэд төсөл, хөтөлбөр боловсруулахад нь тусламж, дэмжлэг үзүүлэх үүрэгтэй.

13-р зүйл, Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийг хөгжүүлэх, эмэгтэйчүүдийн бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжих чиг үүргийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үүднээс Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн нийгэмлэг (Korean Women Entrepreneurs Association)-ийг байгуулна. Нийгэмлэг нь хуулийн этгээд байна. Ерөнхийлөгчийн тогтоомжид заасны

дагуу, нийгэмлэгийг байгуулах этгээд нь нийгэмлэгийн дүрэм болон шаардлагатай бусад баримт бичгийг бүрдүүлэн, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайдаас зохих зөвшөөрлийг авна.

14-р зүйл, Нийгэмлэгээс дараах үүргүүдийг хэрэгжүүлнэ:

1. Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийг сургах, дадлагажуулах, мэргэжлийн бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд дэмжлэг үзүүлэх;
2. Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийг шаардлагатай мэдээллээр хангах;
3. Эмэгтэйчүүдийг бизнес эхлүүлэхэд дэмжих үйл ажиллагааг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх;
4. Хамтарсан худалдан авалт болон арилжааны бизнесийг дэмжих;
5. Эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнест гадаадын хөрөнгө оруулагчдыг татах, гадаадад зах зээлээ өргөжүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх;
6. Гадаадын бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн байгууллагуудтай хамтарч ажиллах;
7. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайдын зөвшөөрсөн, эмэгтэйчүүдийн бизнес эрхлэх болон эхлүүлэх үйл ажиллагааг дэмжих төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх;
8. Болон бусад шаардлагатай үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх.

15-р зүйл, Нийгэмлэг нь эмэгтэйчүүдийг бизнес эхлүүлэх болон эмэгтэйчүүдийн эрхэлдэг бизнесийн үйл ажиллагааг идэвхтэй дэмжих үүднээс боловсрол олгох, сургалтад хамруулах, судалгаа болон зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх зэрэг төрөл бүрийн мэдээлэл, үйлчилгээгээр хангах боломж бүхий Эмэгтэйчүүдийн бизнесийг дэмжих нэгдсэн төв (Integrated Support Center for Female-Owned Businesses) байгуулж ажиллана. Муж болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагууд нь дээрх төвийг байгуулах, түүнчлэн удирдан явуулахад санхүүгийн болон бусад шаардлагатай дэмжлэгийг үзүүлнэ. Төвийг байгуулах, удирдахад шаардагдах асуудлыг Ерөнхийлөгчийн тогтоолоор шийдвэрлэнэ.

16-р зүйл, Муж болон орон нутгийн засаг захиргааны байгууллага нь, Нийгэмлэгийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай тохиолдолд Төрийн өмчийн тухай хууль (State Property Act) болон Нийтийн өмч, бараа бүтээгдэхүүнийг захиран зарцуулах тухай хууль (Public Property and Commodity Management Act)-д заасныг үл харгалзан нийгэмлэгт улсын болон нийтийн өмчийг барьцаа хөрөнгө шаардахгүй зээлдүүлж болно.

17-р зүйл, Засгийн газраас, Онцгой татварт хязгаарлалт тавих тухай хууль (Restriction of Special Taxation Act)-д заасны дагуу Нийгэмлэг болон томоохон бизнесүүдэд татварын хөнгөлөлт олгох боломжтой.

20-р зүйл, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь Нийгэмлэгийн үйл ажиллагааг чиглүүлж, хяналт тавьж ажиллана.

20-2-р зүйл, Энэхүү хуульд заасан дэмжлэгийг авахыг хүссэн этгээд нь Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайдаас тухайн эрхэлж буй бизнес нь эмэгтэй хүн эрхэлдэг болохыг баталсан баталгаажуулалтыг гаргуулан авна. Сайд нь тухайн хүсэлтийг хянан үзээд баталгаатай гэж үзсэн тохиолдолд хүчинтэй хугацаа бүхий баталгаажуулсан эрхийн бичгийг олгоно. Эрхийн бичиг, түүний хүчинтэй хугацааг Ерөнхийлөгчийн тогтоолд заасны дагуу шийдвэрлэнэ.

20-3-р зүйл, Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь эмэгтэй бизнес эрхлэгч болохыг тодорхойлсон эрхийн бичиг бүхий этгээдийн бизнес эрхлэх эрхийг дараах тохиолдлуудад цуцлах эрхтэй:

1. Бизнес эрхлэгч нь эмэгтэй бизнес эрхлэгч болохыг нотолсон эрхийн бичгийг зүй бус аргаар эзэмшсэн тохиолдолд;
2. Ерөнхийлөгчийн тогтоолд заасан шалгуурыг хангаагүй тохиолдолд;
3. Шударга бус үйл ажиллагаа явуулсан болон үйл ажиллагаагаа зогсоосон зэрэг.

20-4-р зүйл, 20-3-р зүйлд зааснаар бизнес эрхлэгчийн эрхийн бичгийг цуцлахаар болсон тохиолдолд Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь тухайн бизнес эрхлэгчийг холбогдох материал ирүүлэхийг шаардах болон хариуцсан ажилтныг бодит байдалтай танилцаж, үүссэн асуудлыг шалгахыг үүрэг болгоно.

20-6-р зүйл, Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдээс бусад, энэхүү хуульд заасан дэмжлэгийг хууль бусаар, хуурамчаар олж авсан этгээдийг 3 жилээс хэтрэхгүй хугацаанд хөдөлмөр эрхлэх хорих ялаар шийтгэх буюу 30 саяаас хэтрэхгүй воноор торгоно.

21-р зүйл, 20-4-р зүйлийн 1-д заасан аливаа этгээд нь баримт, материал бүрдүүлж өгөхөөс татгалзсан, хуурамч материал мэдүүлсэн, тайлангаа танилцуулаагүй болон хуурамч тайлан мэдүүлсэн, татгалзсан, шалгагдахаас зайлсхийсэн, саад хийсэн тохиолдолд 3 саяаас ихгүй воны торгууль ногдуулна. 18-р зүйлийг зөрчин, “Солонгосын Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн нийгэмлэг” нэрийг болон үүнтэй ижил нэр ашигласан тохиолдолд 1 саяаас хэтрэхгүй воны торгууль ногдуулна. Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, гарааны бизнесийн сайд нь дээр дурдсан торгуулийг ногдуулж, торгуулийн мөнгийг хураан авна.

2.3.ФИЛИППИН УЛС

Филиппин Улсын статистикийн газар (PSA)¹³⁰-ын 2020 оны мэдээллээр тус улсад нийт 957,620 аж ахуйн нэгж үйл ажиллагаа явуулж байгаагаас 952,969 (99.51%) нь жижиг дунд үйлдвэрлэл, 4651(0.49%) нь томоохон аж ахуйн нэгж байна. Нийт жижиг, дунд үйлдвэрлэл (99.51%-)-ийн 88.77% нь бичил аж ахуйн нэгж, 10.25% жижиг үйлдвэр, 0.49% (4,716) нь дунд үйлдвэрүүд эзэлж байна. Эдгээр ЖДҮ-үүд нийлээд 5,380,815 ажлын байр буюу улсын нийт ажлын байрны 62,66%-ийг бүрдүүлж байна. Нийт ЖДҮ-ийн 99.51%-ийн 88%-ийг эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн жижиг дунд үйлдвэрлэл бүрдүүлж байна.

Филиппин Улс нь эмэгтэйчүүдийн бизнес дэх оролцоог дараах хуулиар зохицуулсан байна. Үүнд:

Хөдөлмөрийн тухай хууль (The Labor Code of the Philippines)¹³¹

Тус хуулийн 3 дугаар зүйлд "Төр нь хүйс, арьс өнгө, шашин шүтлэгээс үл хамааран хөдөлмөр эрхлэлтийг бүрэн хангаж, хөдөлмөрийн тэгш боломжийг бүрдүүлж, ажилчин, ажил олгогчийн хоорондын харилцааг зохицуулна. Мөн ажилчдын хамтын гэрээ хэлэлцээр хийх, оршин суух аюулгүй байдал, шударга, хүмүүнлэг хөдөлмөрийн нөхцөлийг хангах эрхийг хангана" гэж заажээ.

¹³⁰ Philippine Statistics Authority <https://www.dti.gov.ph/resources/msme-statistics/>

¹³¹ The Labor Code of the Philippines https://lawphil.net/statutes/presdecs/pd1974/pd_442_1974.html

Бичил болон жижиг дунд бизнес эрхэлдэг эмэгтэйчүүдийг дэмжих тухай хууль (Republic Act 7882: Provision of Assistance to Women Engaging in Micro and Cottage Business Enterprises)¹³²- нь 1995 онд батлагдсан 1 бүлэг, 11 зүйлтэй.

Хуулийн зорилго: Эмэгтэйчүүдэд бичил болон жижиг дунд бизнес эрхлэх, аж ахуйн нэгжийг удирдах, эзэмших, ажиллуулахад бүх талын туслалцаа дэмжлэг үзүүлэх зорилготой.

Хамрах хүрээ: Филиппин Улсын 18 нас хүрсэн эмэгтэйчүүд иргэний статусаас үл хамааран уг хуульд заасан тэтгэмжийг эдлэх эрхтэй.

Тэтгэмж авах шалгуур үзүүлэлт:

- Бизнесийн бараа материалын үлдэгдэл 25000 песо буюу 486 ам.доллараас дээш байх;
- Үйлдвэрийн тоног төхөөрөмж нь 972 ам.доллар хүртэлх үнийн дүнтэй бол барьцаа хөрөнгийн үнийн дүнгээс хэтрэхгүй хэмжээтэй 12%-ийн хүүтэй зээл авах давуу эрхтэй;
- Засгийн газрын магадлан итгэмжлэгдсэн сургалтын төв болон Техникийн боловсрол, ур чадварын хөгжлийн газраас зохион байгуулсан сургалтад хамрагдаж мэргэжлийн гэрчилгээ авсан эмэгтэйчүүдэд бизнесийн зээл болон тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл, бараа материалын зээл олгоно.

Мэргэжлийн гэрчилгээ олгох сургалт үнэ төлбөргүй бөгөөд уг хуулийг хэрэгжүүлэх хүрээнд захирамжаар байгуулагдсан Худалдаа аж үйлдвэрийн газрын **Жижиг дунд үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх товчоо**ноос гэрчилгээг олгоно.

Хориглох заалт: Зээлээр худалдан авсан тоног төхөөрөмж, багаж хэрэгсэл, бараа материалыг зээлийн дүн дуусаагүй тохиолдолд худалдан борлуулах, барьцаанд тавихыг хориглоно. Мөн уг хуульд заасан үндэслэлгүйгээр зээл олгохыг хориглоно.

Шийтгэл: Хэрэв хориглосон заалтыг зөрчсөн тохиолдолд гэм буруутай этгээдийг 1 жилийн хугацаагаар хорих эсхүл 246 ам.долларын торгууль ногдуулна.

Улс орны хөгжил бүтээн байгуулалтад эмэгтэйчүүдийн оролцооны тухай хууль (Republic Act 7192: Women in Development and nation Building Act)¹³³- нь 1992 онд батлагдсан 1 бүлэг, 13 зүйлтэй.

Хуулийн зорилго: “Улс орны бүтээн байгуулалтад эмэгтэйчүүдийн гүйцэтгэх үүргийг төр хүлээн зөвшөөрч, эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүд хуулийн өмнө эрх тэгш байж, төр нь эмэгтэйчүүдэд эрэгтэйчүүдийн адил эрх тэгш, боломжийг олгоно” гэж заажээ.

Хуулийн зорилт:

- Гадаадын хөрөнгө оруулалт, олон улсын байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөрийн тусламж дэмжлэгийн сангаас нэлээд хувийг эмэгтэйчүүдэд зориулсан хөтөлбөр, төсөлд зарцуулах;
- Засгийн газар, гадаадын хөрөнгө оруулалтын төслөөр санхүүждэг хөтөлбөр, төсөлд эмэгтэйчүүдийн тэгш оролцоог дэмжих;
- Төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын дүрэм журамд жендэрийн гажуудлыг арилган шинэчлэн найруулах.

¹³² Republic Act 7882: Provision of Assistance to Women Engaging in Micro and Cottage Business Enterprises https://pcw.gov.ph/assets/files/2020/03/republic_act_7882.pdf?x63161

¹³³ Women in Development and nation Building Act <https://pcw.gov.ph/republic-act-7192-women-in-development-and-nation-building-act/>

Хэрэгжүүлэгч агентлаг: Гадаадын тусламж, буцалтгүй тусламж, зээлийн хөтөлбөрт эн тэргүүнд эмэгтэйчүүдийн оролцох эрхийг хангах ажлыг Үндэсний эдийн засаг, хөгжлийн газар хариуцна.

Төр болон түүний агентлагууд Филиппиний эмэгтэйчүүдийн төлөөх үндэсний комисс (National Commission on the Role of Filipino Women)¹³⁴-ын туслалцаатайгаар үндэсний хөгжилд эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжиж ажиллах дараах чиг үүрэгтэй байна. Үүнд:

- Эмэгтэйчүүдийг хөдөө аж ахуйн төсөл, хөтөлбөрт хамруулах;
- Хөдөө орон нутгийн эмэгтэйчүүдийг ажлын байраар хангах;
- Хөдөө орон нутгаас шилжих хөдөлгөөнөөс урьдчилан сэргийлэх;
- Эмэгтэйчүүдийн бие даан орлогоо нэмэгдүүлэх чадварыг нэмэгдүүлэх;
- Хөгжлийн хөтөлбөр, төсөлд оролцох эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх;
- Хүйсээр ангилсан хөтөлбөр төслийг цуцлах;
- Хөгжлийн хөтөлбөр, төсөлд хамрагдсан эмэгтэйчүүдийн оролцоонд хяналт тавин ажиллах чиг үүрэгтэй байна.

Эмэгтэйчүүдийн эрх, үүрэг:

- Эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдтэй адил нөхцөлөөр зээл авах;
- Эмэгтэйчүүд хөдөө аж ахуйн зээл, тариалангийн шинэчлэл, газар нүүлгэн шилжүүлэх хөтөлбөр болон эдийн бус нөөцийг олгох төрийн болон хувийн хэвшлийн бүх хөтөлбөрт тэгш хамрагдах;
- Эмэгтэйчүүд үүсгэн байгуулагчаар ажиллах, даатгалын гэрээ байгуулах тэгш эрхтэй;
- Олон нийтийн байгууллагад гишүүнээр элсэх эрхтэй байна.

Уг хуулийн хэрэгжилтийг дагаж мөрдөж байгаа төрийн болон төрийн бус байгууллагууд тайлангаа 6 сар тутам Конгресст хүргүүлдэг.

Филиппин эмэгтэйчүүдийн төлөөх Үндэсний комисс (National Commission on the role of Filipino Women)¹³⁵

1975 онд Ерөнхийлөгчийн зарлигаар байгуулагдсан. Тус комисс нь:

- Үндэсний хөгжлийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтэд эмэгтэйчүүдийн оролцоог хангах, үнэлж дүгнэх;
- Эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжилд эмэгтэйчүүдийг тэгш хамруулах, хүйсийн тэгш байдлыг хангахад чиглэсэн арга хэмжээг үнэлж дүгнэж, зөвлөмж өгөх;
- Төрийн байгууллагын бүх шатны гүйцэтгэлд эмэгтэйчүүдийн оролцоог хянаж шалгах;
- Жендэрийн тэгш байдлын механизмыг бий болгох;

Филиппин эмэгтэйчүүдийн ололт амжилтыг орчин үеийн шинэчлэлийн явцад хадгалж, сайжруулж баталгаажуулах чиг үүрэгтэй ажилладаг байгууллага юм.

¹³⁴ National Commission on the Role of Filipino Women <https://www.dbm.gov.ph/wp-content/uploads/OPCCB/opif2009/2009%20OEOs%20Opif1st/ncfw.pdf>

¹³⁵ National Commission on the role of Filipino Women <https://www.dbm.gov.ph/wp-content/uploads/OPCCB/opif2009/2009%20OEOs%20Opif1st/ncfw.pdf>

ГУРАВ.МОНГОЛ УЛС ДАХЬ БИЗНЕС ЭРХЛЭЛТИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

3.1.Бизнесийн орчны өнөөгийн байдал

Монгол Улс зах зээлийн эдийн засгийн тогтолцоонд шилжиж, хувийн хэвшил хөгжөөд 30 жилийн хугацаа өнгөрч байна. Өнгөрсөн хугацаанд улс орны нийгэм, эдийн засгийн хөгжил хувийн хэвшлийн хувь нэмэр, гүйцэтгэх үүрэг жилээс жилд өсөн нэмэгдэж, 2020 оны байдлаар дотоодын нийт бүтээгдэхүүний 75 хувь, улсын төсвийн орлогын 80 орчим хувь, нэг сая гаруй ажлын байр бий болгож байна.

Гэсэн хэдий ч бизнес эрхлэхэд таагүй, бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээ дундаж үнэлгээтэй байна. Тухайлбал, 2020 онд хийсэн “Монголын бизнесийн орчны судалгаа”¹³⁶-аар монголын бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээг 5 дэд орчин, 12 хүчин зүйлийн 104 үзүүлэлтээр бизнес эрхлэгчдээр 1-5 оноогоор үнэлүүлж үр дүнг гаргажээ. Энэхүү үнэлгээгээр **Монголын бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээ 2.90 буюу дундаж** гэж үнэлэгдсэн байна.

Статистикийн ерөнхий газраас 2021 оны 4 дүгээр улирлын байдлаар гаргасан мэдээллээр Монгол Улсад нийт 228 411 аж ахуйн нэгж, байгууллага байгаагаас үйл ажиллагаа явуулж буй ААН-ын тоо 96 336¹³⁷ байна.

Аж ахуйн нэгж, байгууллага, үйл ажиллагаа эрхлэлтийн байдлаар

МҮХАҮТ-аас Монгол Улсын Их Сургуультай хамтран 2020 онд хийсэн “Монголын бизнесийн орчны судалгаа”¹³⁸-аар монголын бизнесийн орчны ерөнхий үнэлгээг ерөнхий 5 үзүүлэлтээр гаргажээ. Үүнд:

- эдийн засгийн орчин
- засаглал, хууль эрх зүйн орчин
- дэд бүтэц, технологийн орчин
- нийгэм, соёлын орчин
- байгууллагын бизнесийн үйл ажиллагаа буюу дотоод орчин

Үүнээс дэд бүтэц, технологийн орчин 3.22 буюу хамгийн өндөр үнэлгээг авсан бол засаглал, хууль эрх зүйн орчин хамгийн бага буюу 2.65 оноог авсан байна. Мөн судалгаагаар бизнесийн орчны сүүлийн 3 жилийн өөрчлөлтийг дундаж түвшин (2,92)-д гэж үнэлэгдсэн бөгөөд Бизнесийн орчнуудаас засаглал, хууль эрх зүйн орчин (2.65)

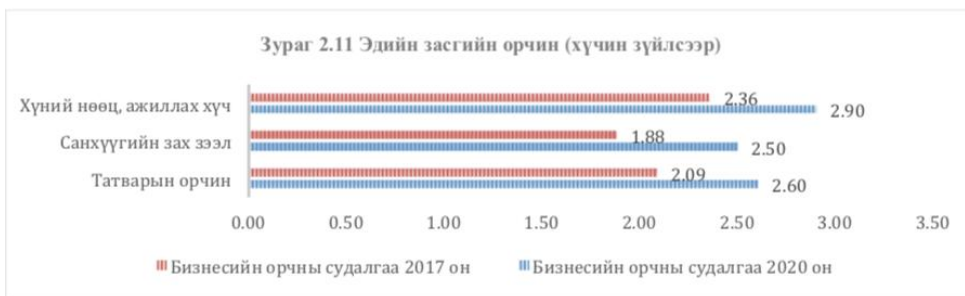
¹³⁶ http://tram-mn.eu/media/tram/content/newsletters/mon/Business_Climate_Survey_Report_2020_MN-min.pdf

¹³⁷ https://www.1212.mn/stat.aspx?LIST_ID=976_L26

¹³⁸ http://tram-mn.eu/media/tram/content/newsletters/mon/Business_Climate_Survey_Report_2020_MN-min.pdf

болон эдийн засгийн орчин (2.67) дундаж хэмжээнд гэсэн үнэлэлт өгсөн. Дэд бүтэц технологийн орчин (3,17) болон байгууллагын бизнесийн үйл ажиллагааны орчинуу (3,17) зэрэг өөрчлөлттэй гэсэн үнэлгээ авсан бол нийгэм, соёлын орчин (2.94) зэрэг өөрчлөлтийн хандлагатай гэсэн үнэлгээг тус тус авчээ. Энэхүү ерөнхий үнэлгээ нь 201 онд 2.2 буюу муу орчноос 2,92 буюу дундаж орчин руу шилжсэн байна.

Эдийн засгийн орчны хүчин зүйлүүдийг өмнө хийгдсэн 2017 оны бизнесийн орчны судалгаатай харьцуулахад хүчин зүйл бүрээр үнэлгээ нь өссөн байна. Санхүүгийн за зээлийн хүчин зүйл 0.62 коэффициентоор хамгийн ихээр өөрчлөгдөж, өссөн бол Татварын орчин 0.52 коэффициентоор, Хүний нөөц, ажиллах хүч 0.54 коэффициентоо тус тус өөрчлөгдөж, өсчээ.

Эх сурвалж: Монголын бизнесийн орчны судалгаа, 2020

Засаглал, хууль эрх зүйн орчны 3 хүчин зүйл болох Засгийн газрын институцы тогтолцоо уялдаа холбоо (2,59), Засгийн газрын үйл ажиллагаа (2,61), Бизнесийн эр зүйн (2,74) хүчин зүйлүүд нь бүгдээрээ **муу** үнэлгээтэй үнэлэгдсэн байна.

2017 оны бизнесийн орчны судалгаатай харьцуулж харвал хүчин зүйл бүрээр үнэлгээ н өссөн байна. Засгийн газрын институцын тогтолцоо, уялдаа холбоо хүчин хүчин зүй 0.82 коэффициентоор хамгийн ихээр өөрчлөгдөж, өссөн бол Засгийн газрын үй ажиллагаа 0.80 коэффициентоор, Бизнесийн хууль, эрх зүйн хүчин зүйл 0.5 коэффициентоор тус тус өөрчлөгдөж, өсчээ.

Эх сурвалж: Монголын бизнесийн орчны судалгаа, 2020

Судалгаанд хамрагдсан аж ахуйн нэгжүүд Монгол Улсад шинэ бизнес эхлүүлэхэд маи хүндрэлтэй-18%, хүндрэлтэй-37%, дунд зэрэг-32%, хүндрэл бага-10%, хүндрэлгүй-4 гэж үнэлж, нийлбэр дүнгээр 2.44 оноогоор **шинэ бизнес эрхлэхэд хүндрэлтэй** гэ дүгнэжээ. Бизнесийн орчны 2017 оны судалгааны үр дүнтэй харьцуулахад шинээ бизнес эрхлэх орчин **сайжирч** байна гэжээ.

Судалгаанд хамрагдсан ААН-үүд бизнесийн санхүүжилтийн голлох хэлбэр болох зээлий талаар:

- зээл авагч талын хуулиар олгогдсон эрхийн хамгаалалт-хүндрэлтэй (25% дундаж (46%),
- зээлийн эх үүсвэр, зээлийн хэмжээ, зээл авах боломжийн талаарх мэдээлэл хүндрэлтэй (24%), дундаж (46%),
- зээл олгогч тал зээлийн гэрээгээ чанд мөрдөх байдал-хүндрэлтэй (11%), дунда (40%) гэж үнэлжээ.

Үүнээс дүгнэхэд бизнес эрхлэгчдэд банк, санхүүгийн байгууллагын зээлээс буса хэлбэрээр бизнесийн санхүүжилт авах боломж хомс байгаа бөгөөд ЗГ-ийн тусга сангуудын дэмжлэг бизнес эрхлэгчдэд хүрч чадахгүй байна.

Санхүүжилттэй холбоотой нөхцөл байдлын 2017 оны судалгааны үр дүнтэй харьцуулба зээлийн мэдээллийн хүртээмж 7.3 пунктээр (2017 онд 40.4%) сайжирсан байна. Энэ н сүүлийн 3 жилд бизнесийн санхүүжилтийн боломж, нөхцөл харьцангуй сайжирсан гэс дүгнэлт гарч байна.

Салбаруудын хувьд бизнесийн орчныг сайжруулахын тулд нэн тэргүүнд хэрэгжүүлбэ зохих арга хэмжээг “бизнесийн зээлийн хүүг бууруулах, зээлийн нөхцөлийг сайжруула: асуудал гэж үзсэн бөгөөд ялангуяа худалдаа, үйлчилгээний салбарынхан хамгийн өндө буюу нийт хариултын 59.9% эзэлж байна. Мөн эдгээр салбарууд “татварын таатай орчи бүрдүүлэх” арга хэмжээ нэн шаардлагатай (60.8%) гэж үнэлсэн байна.

Тайлбар: дээрх нэн тэргүүний арга хэмжээнээс хамгийн чухал гэсэн 5 хариул сонгосон хүний тоо буюу хариултын хувиар тооцооло

Жижиг, дунд үйлдвэрлэл (ЖДҮ) нь улс орнуудын эдийн засагт тэр дундаа хөгжиж бу орнуудын хөгжилд онцгой үүргийг гүйцэтгэдэг. Дэлхийн банкнаас гаргасан судалгаага ЖДҮ нь хөгжиж буй улсуудын ажил эрхлэлтийн 40%, дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ ий 60 хүртэлх хувийг дангаар бүрдүүлж байна гэжээ. Монгол банкнаас 2018 хийсэ “Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал түүвэр судалгаа¹³⁹”-н дурдсанаар ЖДҮ эрхлэгчдэд нийгэм улс төрийн байдал, макро эдийн засгийн нөлө санхүүжилтийн орчин болон хууль, эрх зүйн зохицуулалт гол хүндрэл учруулж байн

¹³⁹ https://www.mongolbank.mn/documents/sudalgaa/SME_2018_report_last.pdf

гэжээ. Хууль эрх зүй, төрийн зохицуулалтын орчны хүрээнд ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй тодорхой ажлууд хийгдэж байгаа ч үр дүн, хэрэгжилт нь хангалттай бус гэж санал асуулгад оролцогсад үзсэн байна. Тухайлбал, төрийн байгууллагын үйлчилгээ хүнд сурталтай, татварын тогтолцоо болон гадаад худалдаа хийх нөхцөл муу байна.

3.2.Бизнесийн орчны хууль, эрх зүйн орчин

Бизнесийн таатай орчин бүрдүүлэх, бизнес эрхлэгчдэд учирдаг саад бэрхшээл, хүндрэлийг багасгах, төрийн үйлчилгээг хялбар, хүнд сурталгүй болгох, гадаадын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлэхэд таатай орчин бүрдүүлэх зэрэг нь бизнесийн орчны хууль, эрх зүйн орчны тогтвортой, таатай нөхцөлөөс ихээхэн хамаардаг. Тиймээс бизнесийн үйл ажиллагааг дэмжихэд дэлхий нийтийн баримталж буй бодлого, чиглэлийг дагаж олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүдийг хүлээн зөвшөөрөх, батлах, үндэсний хууль тогтоомжийг нийцүүлэх, бодлогын баримт бичигт тусган хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх нь чухал юм. Монгол Улсын бизнесийн үйл ажиллагаанд мөрдөгдөж буй хууль тогтоомжийг дараах байдлаар ангилан авч үзлээ. Үүнд:

Олон улсын эрх зүйн баримт бичиг

- Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал
- Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт
- Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт
- Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн эрхийн тухай конвенц
- Эмэгтэйчүүдийг алагчлах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц
- Арьс үндсээр алагчлах үзлийн бүх хэлбэрийг устгах тухай конвенц
- Хөдөөгийн эмэгтэйчүүдийн орчин нөхцөлийг дээшлүүлэх тухай конвенц
- Ажил мэргэжил, хөдөлмөр эрхлэлтэд алагчлахгүй байх тухай ОУХБ-ын конвенц
- Хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүсийн эрхийн тухай конвенц
- Боловсролын салбар дахь алагчлах үзлийн эсрэг конвенц
- Амаржсан эхийн эрхийг хамгаалах ОУХБ-ын 103 дугаар конвенц
- Тэгш шан, хөлс олгох тухай ОУХБ-ын конвенц

Монгол Улсын хууль тогтоомж

	Хууль тогтоомжийн нэр	Зохицуулалт
1	Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)	Үндсэн хуулийн Тавдугаар зүйлд Монгол Улс дэлхийн эдийн засгийн хөгжлийн түгээмэл хандлага, өөрийн орны өвөрмөц онцлогт нийцсэн олон хэвшил бүхий эдийн засагтай байна. Төр нь үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, аж ахуйн бүх хэвшлийн болон хүн амын нийгмийн хөгжлийг хангах зорилгод нийцүүлэн эдийн засгийг зохицуулна.
2	Компанийн тухай хууль (2011)	Энэхүү хуулиар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт үйл ажиллагаа явуулж байгаа бүх төрлийн компани байгуулах, бүртгүүлэх, өөрчлөн байгуулах болон удирдлага, зохион байгуулалт, эрх үүрэгтэй холбоотой харилцааг зохицуулахаар заасан.
3	Хөрөнгө оруулалтын тухай хууль (2013)	Энэ хуулиар хөрөнгө оруулагчийн хууль ёсны эрх, ашиг сонирхлыг хамгаалах, хөрөнгө оруулалтыг дэмжих талаар зохицуулсан. Бизнесийн үйл ажиллагаа эрхэлж буй бүх төрлийн компанийн хувьд гадаад болон дотоодын хөрөнгө оруулалт хамгийн чухал юм.
4	Хуулийн этгээдийн улсын бүртгэлийн тухай хууль (2018)	Энэ хуулиар хуулийн этгээд шинээр байгуулах, өөрчлөх, татан буулгасан болон хуулийн этгээдийн мэдээлэлд оруулсан өөрчлөлтийг улсын бүртгэлд бүртгэхтэй холбоотой харилцааг зохицуулсан. Энэ хуульд зааснаар 10 төрлийн хуулийн этгээдийг

		бүртгэх бөгөөд хуулийн этгээдийн талаарх 14 мэдээллийг хувийн хэрэгт оруулахаар заасан.
5	Жижиг дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хууль (2019)	Энэ хуулиар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байнга байрлан үйл ажиллагаа эрхлэх ашиг олох зорилго бүхий дотоодын жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхэлдэг ААН үйл ажиллагааг зохицуулах бөгөөд ийнхүү бүртгүүлэх хүсэлтээ Жижиг, дунд үйлдвэрийн газарт гаргана. Харин орон нутагт тухайн асуудал хариуцсан эрх бүхий этгээдэд гаргана. Хуульд "жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэж 200 хүртэл ажилтантай, жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжийг ойлгох бөгөөд жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих зорилго бүхий Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн үйл ажиллагааг Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар хэрэгжүүлнэ.
6	Хөдөлмөрийн хууль (2021)	Энэхүү хуулиар хөдөлмөрийн харилцаанд оролцогч талуудын үндсэн эрх, үүргийг тодорхойлсон. Энэ хуулиар хөдөлмөрийн харилцаанд хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, нийгмийн болон гэрлэлтийн байдал, хөрөнгө чинээ, шашин шүтлэг, үзэл бодол, улс төрийн үзэл бодол, үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүн эсэх, эрүүл мэндийн байдал, жирэмсэн болон амаржсан эсэх, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, илэрхийлэл, хөгжлийн бэрхшээл, гадаад төрхөөр нь шууд, эсхүл шууд бусаар ялгаварлан гадуурхах, эрхийг нь хязгаарлах, давуу байдал олгохыг хориглосон. Өмнө үйлчилж байсан хуулиар эмэгтэй хүний хөдөлмөр гэсэн бүлгээр зохицуулж байсан харилцааг одоо хүн амын зарим бүлгийн хөдөлмөр эрхлэлтийн харилцаа гэсэн бүлгээр жирэмсэн эх, хүүхэд асрах чөлөө болон бага насны хүүхэдтэй эмэгтэйг уян хатан байдлаар зохицуулахаар заажээ.
7	Татварын ерөнхий хууль (2019)	Энэ хуулиар Монгол Улсад татвар бий болгохоос тайлагнах, төлөх хүртлэх харилцаа болон нэг талаас Монголын татварын алба, нөгөө талаас татвар төлөгчийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг заасан. Энэ хуульд зааснаар орлого, хөрөнгө, бараа, ажил үйлчилгээ, тодорхой эрх, газар, түүний хэвлий, байгалийн баялаг, ашигт малтмалын нөөц, агаарын, хөрсний, усны бохирдолд ногдох 29 төрлийн албан татвар, төлбөр, хураамжийг тодорхойлсон.
8	Нэмэгдсэн өртгийн албан татварын тухай хууль (2015)	Энэ хуулиар Монгол Улсад импортоор оруулсан, эсхүл Монгол Улсаас экспортод гаргасан болон Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт борлуулсан бараа, ажил, үйлчилгээнд нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулах бөгөөд албан татварын хувь хэмжээ, татвараас чөлөөлөх, буцаан олголт, тайлагнах харилцааг зохицуулсан. Энэхүү хуульд зааснаар 20 нэр төрлийн үйлчилгээг НӨАТ-аас чөлөөлөхөөр заасан бөгөөд жилийн 50 саяас доош төгрөгийн бараа, ажил, үйлчилгээ борлуулсан этгээдийг мөн албан татвараас чөлөөлнө.
9	Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль (2019)	Энэхүү хуулиар аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар ногдуулах, уг татварын төсөвт төлөх, тайлагнах харилцааг зохицуулах бөгөөд Монгол Улсад байрладаг болон байрладаггүй албан татвар төлөгч гэж ангилна. Хуульд зааснаар үйл ажиллагаа, хөрөнгө, хөрөнгө борлуулсан, шилжүүлсний болон бусад орлогод албан татвар ногдуулна. Энэ хуулиар Улаанбаатар хотоос 500 км алслагдсан газар үйл ажиллагаа явуулдаг ААН, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжиж буй ААН, гарааны компанийн дотоодод үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээ болон үр тариа, төмс, хүнсний ногоо, сүү, жимс, жимсгэнэ, тэжээлийн ургамал зэрэг бүтээгдэхүүнээс олсон орлогыг албан татвараас чөлөөлөхөөр заасан.
10	Онцгой албан татварын тухай	Энэхүү хуулиар бүх төрлийн согтууруулах ундаа, бүх төрлийн тамхи, автобензин, дизелийн түлш, суудлын автомашинд онцгой

	хууль (2006)	албан татвар ногдуулахаар заасан. Эдгээр бүтээгдэхүүнд ногдох онцгой албан татварын хувь хэмжээг хуульд нарийвчлан зохицуулсан. Харин төлбөрт таавар, бооцоот тоглоомын үйл ажиллагааг цахим, интернэт, үүрэн телефоны сүлжээ ашиглан эрхэлж байгаа хувь хүн, хуулийн этгээдийн үйл ажиллагаанд сар тутам 36 250 000 төгрөгтэй тэнцэх хэмжээгээр онцгой албан татвар ногдуулна.
11	Зээлийн мэдээллийн тухай хууль (2011)	Энэ хуульд зааснаар зээлийн мэдээллийн сан гэж Монголбанк болон зээлийн мэдээллийн үйлчилгээ үзүүлэх этгээдийн эзэмшиж байгаа зээлдэгчдийн зээлийн мэдээллийг хэлэх бөгөөд зээлдэгчийн сүүлийн 6 жилийн зээлийн мэдээллийг тусгах, түүнчлэн зээлийн лавлагааг гагцхүү хэрэглэгчид өгнө. Энэхүү хуулиар зээлийн мэдээллийн санд цуглуулсан зээлийн мэдээллийг уг санд хүлээн авснаас хойш 10 жилийн хугацаанд хадгална. Зээлийн мэдээллийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд тусгай зөвшөөрөл авах бөгөөд зөвшөөрлийг Монголбанк олгоно.
12	Зээлийн батлан даалтын сангийн тухай хууль (2012)	Энэ хуулиар барьцаа хөрөнгийн дутагдалтай иргэн, хуулийн этгээд, жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчид зээлийн батлан даалт гаргах ашгийн төлөө бус Зээлийн батлан даалтын сан ажиллана. Зээлийн батлан даалтын сан нь дараах үйл ажиллагааг явуулна. Үүнд: 1.банк, санхүүгийн байгууллагаас зээл авахыг хүссэн боловч зээлийн барьцаа хөрөнгө нь хүрэлцэхгүй байгаа жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчид зээлийн 60 хүртэлх хувьд батлан даалт гаргах; 2.жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчээс гаргасан хаалттай өрийн бичгээс банк, санхүүгийн байгууллага худалдаж авсан бол уг худалдаж авсан өрийн бичигт батлан даалт гаргах. 3.төвлөрлийг сааруулах, иргэдийг орон сууцжуулах бодлогод нийцүүлэн Засгийн газраас баталсан хөтөлбөр, арга хэмжээний хүрээнд банк, санхүүгийн байгууллагаас зээл авахыг хүссэн боловч урьдчилгаа төлбөр болон барьцаа хөрөнгө нь хүрэлцэхгүй байгаа иргэн, хуулийн этгээдийн урьдчилгаа, барьцаа хөрөнгийн 60 хүртэлх хувьд батлан даалт гаргах.
13	Гаалийн тухай хууль (2008)	Энэхүү хуулиар Монгол Улсын гаалийн хилээр нэвтрүүлэх бараа, тээврийн хэрэгсэлд хэрхэн бүрдүүлэлт хийх, гаалийн хяналтын хэрхэн хэрэгжүүлэх болон түүнтэй холбоотой горим, журам, нөхцөл, шаардлага, төрийн байгууллага, албан тушаалтны хүлээх эрх, үүргийг тодорхойлсон.
14	Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хууль (2008)	Энэхүү хуулиар гаалийн тариф, барааны үнэ, ангилал, гарал үүслийг тодорхойлох, гаалийн болон бусад татвар ногдуулах, төлөхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулсан.

Бодлогын баримт бичгүүд

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (УИХ-ын 2020 оны 52 дугаар тогтоол)

Бодлогын баримт бичгийн зорилт 3.3-т хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, бизнес эрхлэх арга, ур чадварыг хөгжүүлж, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ гэж заасан. Энэ хүрээнд зорилтыг хэрэгжүүлэх 1 дүгээр үе шат (2021-2030)-ны үр дүнд залуучуудад бизнес эрхлэх зорилгодоо хүрэхэд шаардлагатай бүх төрлийн дэмжлэг, туслалцааг үзүүлэх, орчин нөхцөл бүрдэж, бичил, жижиг, дунд бизнесийг дэмжих орчин бэхжиж, төлөвшсөн байхаар төлөвлөжээ. 2 дугаар үе шат (2031-2040) жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх бол 3 дугаар үе шат (2041-2050)-нд бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ гэсэн зорилтуудыг дэвшүүлсэн.

Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр (Засгийн газрын 2019 оны 15 дугаар тогтоол)

Жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчийг дэмжих, зах зээлд өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх ажлын байрыг нэмэгдүүлэхэд энэхүү хөтөлбөр чиглэнэ. Хөтөлбөр 2 үе шатта хэрэгжүүлэх бөгөөд 2019-2022 онд хэрэгжүүлнэ.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр батла тухай (УИХ-ын 2020 оны 24 дүгээр тогтоол)

- Бүх нийтэд хүний эрх, жендэрийн боловсрол олгох үндэсний тогтолцоог хөгжүүлж жендэрийн тэгш байдлыг хангах бодлого баримтална.
- Жижиг, дунд үйлдвэр, бизнес эрхлэгчдэд орчин үеийн санхүүжилтий хэлбэрүүдийг нэвтрүүлж, жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг төрөөс бизнес инкубацийн үйлчилгээгээр бойжуулж, томруулах бодлого хэрэгжүүлнэ.
- Оюутолгой, Эрдэнэт зэрэг томоохон үйлдвэрийн захиалгат ажлыг үндэсний жижи дунд бизнес эрхлэгчид гүйцэтгэх боломжийг нэмэгдүүлнэ.

Монгол Улсын хөгжлийн 2022 оны төлөвлөгөө (Улсын Их Хурлын 2021 оны 56 дугаар тогтоол)

Жижиг, дунд үйлдвэрийн бизнес эрхлэгчдэд орчин үеийн санхүүжилтийн хэлбэрүүдийг нэвтрүүлэх. Жижиг, дунд бизнес эрхлэгчдийг төрөөс бизнес инкубацийн үйлчилгээгээр бойжуулах, томруулах бодлогыг боловсронгуй болгох болон хүний эрх, эдийн заса бизнесийн орчныг дэмжсэн хууль тогтоомжийн шинэчлэлийг хийж, шударга ёс, хууль ёсыг бэхжүүлнэ гэсэн зорилтуудыг дэвшүүлжээ.

Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарт жендэрийн талаар баримтла бодлого¹⁴⁰ (2018-2025) ХХААХҮСайдын 2018 оны А-94 дүгээр тушаалын хавсралт

Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарын жендэрийн нэгдсэн бодлого нь ту салбарын бодлого, хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилт, хяналт үнэлгээг, мөн хүний нөөций болон түншлэл хамтын ажиллагааны хөгжлийг жендэрийн тэгш байдлын үзэ баримтлал, арга зүйгээр дэмжих үйл ажиллагааны хүрээг тодорхойлсон дунд хугацаан бодлогын баримт бичиг юм.

Дээр дурдсан олон улсын болон дотоодын хууль тогтоомжоос гадна цаг үеийн нөхцөл байдалтай холбогдуулан татварын, түүнчлэн бусад хөнгөлөлт, чөлөөлөлтий шийдвэрийг Улсын Их Хурал болон Засгийн газраас батлан хэрэгжүүлж байна. Тухайлбал, татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн тухай хууль, НӨАТ-аас чөлөөлөх тухай Гаалийн албан татвараас зарим бараа, бүтээгдэхүүнийг чөлөөлөх, хөнгөлөх тухай зэрэ хууль тогтоомжийг дурдаж болно.

¹⁴⁰ <http://smefund.gov.mn/upload/file/2019%20gender.pdf>

ДӨРӨВ.МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЭМЭГТЭЙ БИЗНЕС ЭРХЛЭГЧДИЙН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

Монгол Улс дэлхийн эдийн засгийн форумгаас гаргадаг жендэрийн ялгаатай байдлын индексээр харьцангуй дээгүүр байр эзэлдэг боловч эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлт буюу ажиллах хүчний оролцооны түвшин бага¹⁴¹ байна. 2006 оноос хойш хөдөлмөрийн зах зээл дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо тасралтгүй буурч байгаа бөгөөд энэ нь эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн оролцоо буурч, улс төрийн өндөр албан тушаал болон уул уурхай зэрэг тэргүүлэх салбар дахь эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл хангалтгүй байна.

Монгол Улсын эдийн засаг болон хөдөлмөр эрхлэлтийг хувийн хэвшлийн салбар нь голлон бүрдүүлдэг бөгөөд тус салбарт ЖДҮ давамгайлдаг. Бизнес эрхлэхэд тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг дурдвал, макро эдийн засгийн тогтворгүй байдал, бүрэн төлөвшөөгүй эрх зүйн орчин, гэрээний харилцааны сул зохицуулалт, авлига ба дүрэм журмын нийцлийн өндөр өртөг, ур чадвартай ажиллах хүчний хомсдол зэрэг байна. Бичил бизнесүүд ба ЖДҮ хүү багатай зээл авахад хамгийн их саад тотгортой тулж, КОВИД-19 цар тахалтай холбоотой эдийн засгийн агшилт тэдэнд хамгийн хүндээр тусч байна. Санхүүгийн салбарт давамгайллагч банкуудын хувьд зохицуулалтын орчин хэт зөөлөн, компанийн засаглал сул, чанаргүй зээлийн хувь хэмжээ өндөр бөгөөд буурах хандлагагүй, ашгийн түвшин төдийлөн өндөр бус, зохистой хөрөнгийн шаардлагыг тэр бүр хангаж чаддаггүй зэрэг асуудлууд байна¹⁴² гэж **Азийн хөгжлийн банк болон Монгол Улсын хамтран хэрэгжүүлэх түншлэлийн стратеги**д дурджээ.

Монгол Улсын хувьд эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн талаарх ямар нэг тодорхойлолт байдаггүй бөгөөд хүйсээр ялгаварлан гадуурхахаас сэргийлэх, аль ч түвшинд эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр хууль тогтоомжид дараах зохицуулалтуудыг тусгасан байна. Үүнд:

- *Монгол Улсын Үндсэн хууль* хүйсийн тэнцвэрт байдлыг хангах, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хангах, хамгаалах талаар суурь зохицуулалтыг хийсэн.
- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд “эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс нь гэр бүлийн дотор ба соёл, нийгэм, эдийн засгийн болон улс төрийн хувьд ижил тэгш эрхтэй байна” гэж заасан. Мөн 14 дүгээр зүйлд “Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно” гэж тус тус заасан.
- *Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль* -аар улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм, соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах нөхцөл бүрдүүлэх эрх зүйн үндсийг тодорхойлсон бөгөөд жендэрийн эрх тэгш байдал гэж эрэгтэй, эмэгтэй хүн улс төр, эрх зүй, эдийн засаг, нийгэм, соёлын ба гэр бүлийн харилцаанд тэгш эрхтэй оролцож, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хөгжлийн үр шимээс тэгш хүртэж, хөгжилд эрх тэгш хувь нэмэр оруулснаар жендэрийн ялгаварлан гадуурхалтаас ангид байхыг ойлгоно гэж тодорхойлжээ. Энэ хуулиар хөдөлмөрийн харилцаан дахь жендэрийн тэгш байдлыг хангах, хамгаалах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн.
- *Тогтвортой хөгжлийн зорилтуудын зорилго* 5-д эмэгтэйчүүдийг эдийн засгийн тэгш эрх, түүнчлэн газар болон бусад хэлбэрийн эд хөрөнгө өмчлөх, захиран

¹⁴¹ <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/611416/mongolia-economic-prospects-chapter1-mn.pdf>

¹⁴² “Хүртээмжтэй, тогтвортой өсөлтийн суурийг бэхжүүлэх нь” Монгол Улс 2021-2024, Азийн хөгжлийн банк Монгол Улстай хамтран хэрэгжүүлэх түншлэлийн стратеги, 2021 он, 5 дахь тал

зарцуулах, санхүүгийн үйлчилгээ, өв залгамжлах, байгалийн баялгаас хүртэ боломжийг олгох нөхцөлийг бүрдүүлэхээр заасан.

- “Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр”-т хүүхэд эмэгтэйчүүдийг бэлгийн мөлжлөг, хүн худалдаалах гэмт хэрэгт өртөж хохирохоос урьдчилан сэргийлэх, нөлөөллийн арга хэмжээг төр, хувийн хэвшлийн түншлэл тулгуурлан өргөжүүлнэ, эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн оролцос нэмэгдүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ гэж заасан байна.

Монгол Улс жендэрийн тэгш байдлыг хангах хууль эрх зүйн зохицуулалт харьцангуй сайтай орнуудын нэгд тооцогддог хэдий ч хэрэгжилт хангалтгүй байна. Үүнээс гадн эмэгтэйчүүдийн томоохон хэсэг нь албан бус сектор эсхүл гэр бүлдээ хөлсгүй хөдөлмө эрхэлсээр байна. Монгол дахь албан болон албан бус бизнесийн бүртгэлийн мэдээллий санд хүйсээр ангилсан нарийвчилсан мэдээлэл хомс байна.

Монгол Улс дэлхийн эдийн засгийн форумаас гаргадаг Жендэрийн ялгаата байдлын индексээр 2020 онд дэлхийн 153 орноос 79 дүгээр байр эзэлж байсан бо 2021 онд 10 байраар урагшилж 69 дугаар байр, эдийн засгийн оролцоо, боломжий ялгааны дэд индексээр дэлхийд 29 дүгээрт жагссан байна.

Сүүлийн хорин жилийн турш хөдөлмөрийн зах зээлд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хув тогтвортой буурсан байна. Тухайлбал, ажиллах хүчний оролцооны түвшний хүйсий ялгаа 1996 онд 4.8 хувь байсан бол 2017 онд 12.3 хувь болж өсжээ. Хүүхэд харах, гэрий ажил хийх, суралцах, тэтгэвэрт эрт гарах зэрэг нь эмэгтэйчүүдийн хувьд хөдөлмөрий зах зээлээс гарах үндсэн шалтгаан болж байна.

Монголын Үндэсний Статистикийн хороо болон Азийн Хөгжлийн банкнаас 2018 он гүйцэтгэсэн **“Хөрөнгө эзэмшил, аж ахуй эрхлэлтийг жендэрийн төлөв байдлаар тодорхойлох нь”¹⁴³ судалгаагаар** хөрөнгийн эзэмшил, захиран зарцуулалт, аж ахуй эрхлэлтийг жендэрийн төлөв байдлаар тодорхойлсон бөгөөд судалгаанд нийт 296 өрхийн 5592 хариулагч хамрагдсан бөгөөд үүнээс 44.5% нь эрэгтэй, 55.5% нь эмэгтэ байсан бол насны дундаж нь 42 байв.

Аж ахуйн нэгж эзэмшдэг насанд хүрэгчдийн дийлэнх нь үндсэн үйл ажиллагаа эрхлэгчи байгаа бөгөөд эрэгтэйчүүдийн 10.0%, эмэгтэйчүүдийн 7.6%, нь үндсэн, эрэгтэйчүүдий 1.1%, эмэгтэйчүүдийн 0.5% нь туслах үйл ажиллагаа эрхэлж байна.

Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч эсхүл ажил олгогчдын дийлэнх хэсэг нь 1-5 ажилтанта буюу бичил бизнес эрхлэгчид байна. Монгол Улсад дунджаар бизнес эрхлэг эмэгтэйчүүдийн 75.2%, эрэгтэйчүүдийн 71.8% нь ямар ч цалинтай ажилтангүй бую ганцаараа ажил үйлчилгээ явуулдаг бол бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн 27.9% эрэгтэйчүүдийн 30.5% нь 1-5 цалинтай ажилтантай байна. Дээрх үзүүлэлтийг хс хөдөөгөөр задалж тооцоход хотын нийт хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч эмэгтэйчүүд (76.7 байгаа нь эрэгтэйчүүдээс (66.3) өндөр байна. Харин хөдөөд энэ байдал эрэгтэйчүүдий хувьд арай илүү буюу 87.7%, эмэгтэйчүүдийн 71.3% нь ганцаараа (ажилчингүй) бие даа бизнес эрхэлж байна.

Судалгаанд оролцогчдоос үйлдвэрлэл, үйлчилгээ үзүүлэхэд: эмэгтэйчүүдийн 93.7% эрэгтэйчүүдийн 86.7% нь өдөр тутмын үйл ажиллагаанд оролцдог, эмэгтэйчүүдийн 93.6% эрэгтэйчүүдийн 88.0% санхүүгийн удирдлагын үйл ажиллагаанд оролцдог байна.

¹⁴³ “Хөрөнгө эзэмшил, аж ахуй эрхлэлтийг жендэрийн төлөв байдлаар тодорхойлох нь” судалгааны тайлангаас

ААН-ийг эзэмшигчид байгууллагаа өргөтгөх зорилгоор 2017-2018 онд аж ахуйн нэгж эзэмшигч эмэгтэйчүүдийн 40.1% нь, эрэгтэйчүүдийн 33.9 хувь нь зээлийн хүсэлт гаргаж байсан бөгөөд эрэгтэйчүүдийн 73.9%, эмэгтэйчүүдийн 86.0% нь зээл зөвшөөрөгдсөн байна.

Эмэгтэйчүүдийн амьдралын чанарыг хэмжих судалгааны тайланд дурдсанаар эмэгтэйчүүд өрхийн орлогын 43.4 хувийг бүрдүүлдэг боловч санхүүгийн шийдвэрийг бие даан гаргаж чаддаггүй, орлогын эх үүсвэр цөөн байна. Эмэгтэйчүүдийн орлогын эх үүсвэрийн мэдээллийг задлан харвал:¹⁴⁴

- Үндсэн цалин	65%
- Давхар ажил эрхлэлтийн цалин	7.2%
- Бизнесийн орлого	9.8%
- Зөвлөх үйлчилгээний орлого	1.2%
- Тэтгэмж, халамж	4.5%
- Түрээсийн орлого	1.7%
- Хадгаламжийн орлого	7.2%
- Хүүхдийн мөнгө	35.4%
- Гэр бүлийн болон бусад дэмжлэг	36.5%
- Хувьцааны ногдол ашгийн орлого	7.7%
- Бусад эх үүсвэр	7.1%

2021 онд хийсэн **“Монголын бичил болон жижиг бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд ковид-19 цар тахлын үзүүлж буй нөлөөллийн үнэлгээ”** судалгааны тайлан¹⁴⁵-гаар “КОВИД-19 цар тахал нь жижиг болон бичил (албан бус) бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд хэрхэн нөлөөлсөн бэ?” гэсэн ерөнхий асуултын хүрээнд судалгааны ажлыг гүйцэтгэсэн бөгөөд судалгааны үр дүнд дараах дүгнэлтийг гаргасан байна.

- Ковид-19 цар тахлын үед ихэнх эмэгтэй эзэдтэй бизнесүүдийн нийлүүлэлтийн сүлжээ тасарч, худалдаа/үйлдвэрлэлийн хэмжээ нь буурч, зарим тохиолдолд түр болон бүр мөсөн бизнесээ зогсоох эсхүл ажилчдаа халахад хүрсэн байна.
- Төрөөс Ковид-19 цар тахлын үед бизнес эрхлэгчдэд үзүүлсэн дэмжлэг нь жижиг болон бичил (албан бус) бизнес эрхлэгчдэд хүрч, шаардлагатай дэмжлэг болж чадаагүй байна. Цар тахлын үед төрөөс үзүүлсэн татварын хөнгөлөлт, мөнгөн тусламжийг жижиг болон бичил бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүд хүртэж чадаагүй байна.
- Хөл хорионы үеийн бизнесийн үйл ажиллагааны доголдлыг дагаад санхүүгийн байдал нь улам хүндэрсэн.
- Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүд цар тахлын өмнө ч санхүүгийн эх үүсвэрийн дутагдалтай байсан.
- Бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд зориулсан мэдээллийн хүртээмж дутмаг
- Цар тахлын үед эмэгтэйчүүдийн цалин хөлсгүйгээр хийж гүйцэтгэдэг ажил үүрэг улам нэмэгдсэн
- Зарим эмэгтэйчүүдийн хувьд бизнесийн орлого буурах нь гэр бүлийн харилцаанд сөрөг нөлөө үзүүлсэн.

¹⁴⁴ Эмэгтэйчүүдийн амьдралын чанар 2021 судалгааны тайлан

¹⁴⁵ Азийн сангийн Эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн чадавхыг бэхжүүлэх төсөл (ЭЭЧБ) болон Хараат бус Судалгааны Хүрээлэн (IRIM) нь, Канадын Гадаад Хэргийн Яамны дэмжлэгтэйгээр “Монголын жижиг болон бичил (албан бус) бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд КОВИД-19 цар тахлын үзүүлж буй нөлөөллийн үнэлгээ” сэдэвт тус судалгааг 2020 оны 10 дугаар сараас 2021 оны 7 дугаар сарын хооронд явуулав.

- Дийлэнх эмэгтэйчүүд бизнесийн холбогдолтой мэдлэг чадвараа дээшлүүлэх сонирхолтой байдаг.

Ковид-19 цар тахлын нөлөөг бууруулах чиглэлээр Монгол Улсын Засгийн газрын авч хэрэгжүүлсэн цахилгаан, дулааны төлбөрийн хөнгөлөлт нь бизнесийн төрлөөс үл хамааран судалгаанд оролцогчдод эергээр нөлөөлсөн буюу тодорхой хэмжээгээр сайн дэмжлэг болсон байна.

Зураг: Эмэгтэй өмчит бизнест Ковид-19-ийн үзүүлсэн сөрөг нөлөө болон бэрхшээлүүд

Эх сурвалж: “Монголын бичил болон жижиг бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд ковид-19 цар тахлын үзүүлж буй нөлөөллийн үнэлгээ” судалгааны тайлан

КОВИД-19 цар тахлын нөлөөнөөс үүдэн эмэгтэй эзэдтэй бизнесүүд түр болон бүрэн хаагдсан буюу **таван бизнес эрхлэгч тутмын нэг нь “бизнесээ бүр мөсөн хаасан”** байна. Тус судалгаанд оролцсон эмэгтэйчүүдийн 60% нь санхүүгийн байгууллагаас зээл авч байсан бол 57% нь гэр бүлээсээ санхүүгийн дэмжлэг авч байсан, эмэгтэй бизнес эрхлэгчдийн авсан зээлийн дундаж хэмжээ 7,307,547 төгрөг ба дунджаар 24 сарын хугацаатайгаар зээл авч байжээ. Эмэгтэй бизнес эрхлэгчдэд зээл авахад тулгардаг хамгийн том бэрхшээлээр дараах бэрхшээлүүдийг нэрлэсэн байна. Үүнд:

- Зээлийн хүү өндөр (51%);
- Барьцаа хөрөнгө байхгүй эсхүл байгаа хөрөнгө нь банкны барьцаанд хүрэхгүй байсан;
- Хатуу шаардлага, өндөр стандарттай;
- Эргэн төлөх хугацаа богино, зээлийн нөхцөл нь уян хатан биш байсан.

Жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдийн хувьд банкнаас зээл авах болон хөнгөлөлттэй зээлд хамрагдах замаар санхүүжих хүсэлтэй байдаг байна. Өнгөрсөн хугацаанд ЖДҮ эрхлэгчдийн 76 хувь нь банкнаас зээл авч, 12 хувь нь хөнгөлөлттэй зээлээр санхүүжилтийн эх үүсвэрээ шийдвэрлэсэн байна.

Эмэгтэйчүүдийн бизнесийг гэр бүлийн зүгээс нь урамшуулж, дэмжлэг хандлага давуу байдаг бөгөөд эмэгтэйчүүдийн 90 гаруй хувь нь өөрийн бизнестэй холбоотой шийдвэрийг бие даан гаргадаг боловч гурван бизнес эрхлэгч эмэгтэйн нэг нь бизнес болон гэр бүлээ халамжлах ажлыг зэрэг гүйцэтгэдэг гэжээ.

Энэхүү судалгаанд дурдагдсан нэг сонирхолтой асуудал нь олон нийтийн үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцоотой эмэгтэйчүүдийн хувьд Ковид-19 цар тахлын үед гарч буй өөрчлөлтийг эрсдэл багатай даван туулсан байна. Онцолбол, орон нутгийн, олон

нийтийн, эсхүл улсын хэмжээний чуулган, уулзалтад оролцсон эмэгтэйчүүдийн 37% нь бизнесийн үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулж байгаа бол, “оролцоогүй, идэвхгүй” эмэгтэйчүүдийн 25 хувь нь хэвийн үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь эмэгтэйчүүд оролцоотой байх тусам бизнесээ тогтвортой авч үлдэх, өөрсдийгөө эрсдэлээс хамгаалах чадамжтай болж байгааг харуулж байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

Монгол Улс

- Монголын бизнесийн орчны судалгаа 2020, МҮХАҮТ, МУИС
http://tram-mn.eu/media/tram/content/newsletters/mon/Business_Climate_Survey_Report_2020_MN-min.pdf
- Хөрөнгийн эзэмшил, аж ахуй эрхлэлтийг жендэрийн төлөв байдлаар тодорхойлох нь туршилтын судалгаа, ҮСХ, Азийн хөгжлийн банкны техникийн хамтын ажиллагаа, 2018 он
https://1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=EDGE_report_mgl.pdf&ln=Mn
- Монгол Улс дахь жендэрийн эрх тэгш байдал: (Нөхцөл байдлын товч үнэлгээ, баримт бичгийн судалгаа) 2014 он
https://www.eda.admin.ch/dam/countries/countries-content/mongolia/mn/2015-Gender-Overview-%20Desk-Study-Mongolia_MN.pdf
- Жижиг дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал түүвэр судалгааны үр дүн 2018
https://www.mongolbank.mn/documents/sudalgaa/SME_2018_report_last.pdf
- “Хүртээмжтэй, тогтвортой өсөлтийн суурийг бэхжүүлэх нь” Монгол Улс 2021-2024, Азийн хөгжлийн банк Монгол Улстай хамтран хэрэгжүүлэх түншлэлийн стратеги, 2021
<https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/753311/mon-cps-2021-2024-mn.pdf>
- Монголын бичил болон жижиг бизнес эрхлэгч эмэгтэйчүүдэд Ковид-19 цар тахлын үзүүлж буй нөлөөллийн үнэлгээ эцсийн тайлан, УБ, 2021
https://asiafoundation.org/wp-content/uploads/2021/09/Covid-19-Impact-Assessment-on-Micro-and-Small-scale-Women-Business-Enterprises-in-Mongolia_MG.pdf
- Жендэрийн шинжилгээ (хууль эрх зүй, цалин хөлс, хөдөлмөр эрхлэлт), Хөдөлмөрийн судалгааны институт, 2014 он
http://www.rilsp.gov.mn/upload/2018/sudalgaa//Жендерийн_шинжилгээ_-_2014.pdf
- Монгол Улсын хөдөлмөрийн зах зээлийн жендэрийн тэгш байдалд Ковид-19 цар тахлын үзүүлж буй нөлөө, Фридрих-Эбэртийн сан, 2020 он
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/mongolei/17162.pdf>
- Монголын эмэгтэйчүүд ба хөдөлмөрийн нөлөө, Фридрих-Эбэртийн сан, 2019 он
<http://library.fes.de/pdf-files/bueros/mongolei/16028.pdf>
- Жендэрийн тэгш байдлын тайлан, Дэлхийн эдийн засгийн форум, 2021
https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

АНУ

- US Department of Commerce
<https://www.commerce.gov/news/blog/2021/03/women-owned-business-ownership-america-rise>
- Women in business-2021 trends
<https://www.guidantfinancial.com/small-business-trends/women-in-business/>
- Women-owned businesses: statistics and overview
<https://www.fundera.com/resources/women-owned-business-statistics>
- The key stats that will drive 2021 for women business owners
<https://www.getfundid.com/learn/2021-for-women-business-owners>
- Women's business ownership act
<https://www.congress.gov/100/statute/STATUTE-102/STATUTE-102-Pg2689.pdf>

БНСУ

- Act on support for female-owned businesses
https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=48625&type=new&key=
- Enforcement decree of the act on support for female-owned businesses
https://elaw.klri.re.kr/eng_mobile/viewer.do?hseq=45600&type=part&key=28
- Women's Entrepreneurship in Korea: Tapping a Potent Source of National Prosperity
<https://asiafoundation.org/2019/11/20/womens-entrepreneurship-in-korea-tapping-a-potent-source-of-national-prosperity/#:~:text=Although%20it%20boasts%20the%20world's,survival%20rate%20is%206.7%20percentage>
- Gender wage gap <https://data.oecd.org/earnwage/gender-wage-gap.htm>
<https://koreaajoongangdaily.joins.com/2017/03/08/economy/Seoul-ranks-low-in-female-entrepreneurship/3030751.html>
- Mastercard Index of Women Entrepreneurs 2019
<https://www.mastercard.com/news/media/yxfpewni/mastercard-index-of-women-entrepreneurs-2019.pdf>
- Status of Korean SMEs
<https://www.mss.go.kr/site/eng/02/20202000000002019110610.jsp>
- GEM 2020/21 Women's entrepreneurship report: Thriving through crisis
<https://www.gemconsortium.org/report/gem-202021-womens-entrepreneurship-report-thriving-through-crisis>

Филиппин улс

- Philippine Statistics Authority <https://www.dti.gov.ph/resources/msme-statistics/>
- The Labor Code of the Philippines
https://lawphil.net/statutes/presdecs/pd1974/pd_442_1974.html
- Republic Act 7882: Provision of Assistance to Women Engaging in Micro and Cottage Business Enterprises
https://pcw.gov.ph/assets/files/2020/03/republic_act_7882.pdf?x63161
- Women in Development and nation Building Act <https://pcw.gov.ph/republic-act-7192-women-in-development-and-nation-building-act/>
- National Commission on the Role of Filipino Women <https://www.dbm.gov.ph/wp-content/uploads/OPCCB/opif2009/2009%20OEOs%20Opif1st/ncfw.pdf>
- National Commission on the role of Filipino Women
<https://www.dbm.gov.ph/wp-content/uploads/OPCCB/opif2009/2009%20OEOs%20Opif1st/ncfw.pdf>

УИХ.МН
СУДАЛГААНЫ САН